PROGRAMM

DES

FRIEDRICHS-GYMNASIUMS

ZU

FRANKFURT A. O.

FÜR DAS

SCHULJAHR 1867—1868.

INHALT:

ABHANDLUNG DES OBERLEHRERS DR. HERMANN PETER: Q. CLAVDI QVADRIGARI ANNALIVM RELLIQVIAE.
SCHULNACHRICHTEN VOM DIRECTOR.

FRANKFURT A. O.
DRUCK DER HOFBUCHDRUCKEREI VON TROWITZSCH UND SOHN.
1868.

Q. CLAVDI QVADRIGARI

ANNALIVM RELLIQVIAE

disposuit recensuit praefatus est

Hermannus Peter.

Specimen nouae editionis relliquiarum quae ex annalibus historiisque Romanis supersunt.

De Q. Claudi Quadrigari[1]) uita nihil fere ab aliis relatum est; tota enim scientia nostra nititur uno Velleio, cuius haec sunt uerba (II 9): „Vetustior Sisenna fuit Caelius, aequalis Sisennae Rutilius Claudiusque Quadrigarius et Valerius Antias“. atqui id quidem constat Sisennam praetorem fuisse anno 79/675 et mortuum esse a. 68/686[2]); neque tamen nimiam uim Vellei uerbis tribuere debemus, cum et tota eius auctoritas propter summam qua conscripsit libellum leuitatem perparua sit, et illo loco aequalis notionem haud ita artis finibus continuerit; nam qui aequalis Sisennae dicitur Rutilius praetor fuit a. 111/643 (uid. Krause p. 227), id est triginta tribus annis ante Sisennam. itaque certissimum testimonium est, quod ex ipsius relliquiis petendum est: cum enim ex Gellio (fr. 81. 82) eum libro undeuicesimo res a. 87/667 uel 86/668 gestas conplexum esse adpareat, uicesimus autem tertius liber ab eodem citetur, minimum Sullae dictaturam Claudium uidisse conligitur; certe numerum eorum qui a. 82/672 de exercitu Mariano ad Sacriportum caesi erant, memoriae prodiderat (fr. 84), sed cum incertum sit in quo libro, nihil inde certius sequitur.

Iam etiam Fronto (in ep. ad Ver. I 1 p. 114 Naber.) eodem fere ordine scriptores inter se excipientes facit, quo Velleius: „Historiam quoque scribsere — Pictor incondite, Claudius lepide, Antias inuenuste, Seisenna longinque“; quam ob causam temporum rationem illum secutum esse ueri est simile, Claudiumque scripsisse ante Sisennam, id est annis fere 80/674 usque ad 70/684.

Neque plura de eius genere adferre poterimus, nam uanum est suspicari Quintum

---

1) De nominibus satis constat, cum omnia conpluribus locis tradita sint, neque tamen uno conspectu: modo enim Quintus Claudius appellatur, modo Claudius Quadrigarius, modo Claudius aut Quadrigarius, uno loco Q. Quadrigarius.

2) Vid. Roth. de L. Cornelii Sisennae uita p. 13. 19. Quae Krause (uit. et fragm. uet. hist. Roman. p. 266) de praetura Siciliensi Valeri Antiatis adfert, ea ficta et commenticia esse, recte iam Liebaldt de Val. Ant. p. 3 animaduertit.

Claudium qui a. 218/536 tribunus plebis fuit (Liu. XXI 63, 3), decem annis post praetor (Liu. XXVII 21; 22; 43. XXVIII 10, 10) historici ataum fuisse, quae fuit coniectura Krausi (p. 243); id unum pro certo adfirmare licet, eum non duxisse originem e patricia Claudiorum familia, in qua Quinti praenomen omnino non datum esse constet (cf. Th. Mommsen „Die römischen Eigennamen" in nouo mus. Rhen. XV p. 178). Vnde cognomen habuerit aut ipsine primo an iam eius maioribus datum sit dubium est, neque illud iam nobis est certum adminiculum, quod L. Voltacilius Plotus „primus omnium libertinorum scribere historiam orsus est, non nisi ab honestissimo quoque scribi solitam ad id tempus" (Sueton. de gram. p. 124 Reif.), cum Voltacilium, ut nunc Reifferscheidius dici mauolt, aequalem fere fuisse huius Quadrigari existumandum sit.

Quoniam igitur nobis non contigit ut ipsius hominis imaginem describeremus, pergamus ad libros, quorum haud exigua et certa uestigia ad nos peruenere, quales fuerint adumbrandos, unde fortasse de natura ingenioque eius qui scripsit pauca sequentur.

Inscriptio traditur annalium, a solis Diomede et Prisciano singulis locis (fr. 71. 49) historiarum.[1]) Res deductas esse a clade Gallica a. 390/364 fragmentis, quorum nullum rem tangit ante incendium illud gestam[2]), docetur neque tamen significatur, quibus caussis adductus ab hoc anno scribendi initium fecerit Claudius. quamquam uix poterit dubitari, quin eaedem fuerint quae Liuio, cum initio libri VI c. 1 se „clariora deinceps certioraque ab secunda origine uelut ab stirpibus laetius feraciusque renatae urbis gesta domi militiaeque" expositurum esse diceret. res enim ante id tempus gestas cum uetustate nimia obscuras esse, uelut quae magno ex interuallo loci uix cernerentur, tum quod paruae et rarae per eadem tempora litterae fuissent, una custodia fidelis memoriae rerum gestarum, et quod, etiam si quae in commentariis pontificum aliisque publicis priuatisque essent monumentis, incensa urbe pleraeque interiissent. quid? quod ueri simile esse mihi uidetur, Liuium, quem Claudium fontem potissimum in hoc libro secutum esse notis nostris ostendetur, etiam hic eum imitatum esse. quae si ita se habent, probatur certe Quadrigarius uir acris atque sani iudici fuisse, praesertim cum plerique eorum qui ante eum scripsere res Romanas ab origine urbis repetierint.

Conplexus autem est libro primo res ab a. 390/364 minimum usque ad a. 320/434 (uel si uera de fr. 22 suspicati sumus, usque ad a. 311/443), fortasse usque ad finem alterius belli Samnitici (304/350). Quae relliquiae ex altero libro seruatae sunt ex quo orationis tenore decerptae sint, frustra studuimus indagare, paucorum tamen annorum res eo enarratae esse uidentur, cum bellum contra Pyrrhum gestum iam tertio libro persecutus sit Claudius[3]) (fr. 40 41). ex eodem libro Gellius factum quoddam Laberi (fr. 42. 43) rettulit, quod in annum 258/496 incidisse constat. unde si memorabili quadam re libris suis finem Claudium inposuisse statuendum est, bellum Carthaginiense primum tertio libro absolutum esse probabile est. deinde, qui fuit mos historicorum illorum, crescente materie res accuratius et fusius expo-

[1]) Hos annales ad amicum aliquem missos esse a Claudio Giesebrecht, qui peculiari libello de hoc scriptore (Prenzlau 1831) egit, ex fragmento 79 conclusit (p. 3) neque a uero aberrasse mihi uidetur, quod existumat Krause (p. 260 not.), quia diserte Gellius addidit: „principium libri duodeuicesimi scriptum esse: Si pro tua bonitate" et q. s.

[2]) Niebuhr hist. Roman. II p. 2.

[3]) Quod fragmentum ex Prisciano XIII p. 960 P. 8 H. (in quo mentio fit Pyrrhi) ad librum II refertur a Krausio non est Quinti Claudi sed Gai Licini.

nebantur, nam libri quinti fr. 53 mentio fit cladis Cannensis (216/538), sexti fr. 57 Q. Fabi Maximi consulis a. 213/541. hoc libro fortasse bellum alterum Carthaginiense ad finem perduxit. libro septimo adsignauimus de coniectura quae Liuius in libris XXXIII et XXXIIII ex eo seruauit (ex annis 197/557—169/564), libro octauo quae Orosius (fr. 68. 69) ex anno 146/608; fr. 73 et 74 fortasse pertinent ad bellum Numantinum eiusque annum 137/617; libro tertio decimo reditum Caecili Metelli Numidici (a. 99/665) narrauerat Claudius (fr. 76), libro duodeuicesimo (fr. 80) fortasse bellum Marsicum (88/666), undeuicesimo bellum a Sulla contra Archelaum a. 87/667 gestum (fr. 81) et septimum Mari consulatum eiusdem anni (fr. 82. 83). Praeterea citantur libri unus et uicesimus atque uicesimus tertius, nullum tamen eorum fragmentum ad certam quandam rem aut annum potuit referri, neque potest conici, ex quo libro sumpta sint quae Orosius habet de pugna a. 82/672 ad Sacriportum conmissa. nolo tamen refragari, si quis cum Krausio (p. 247) desiisse Claudium in Sullae morte enarranda existumet.

Quibus autem rationibus res Romanas persecutus sit, certum iudicium ferri nequit, sed si ex fragmentis suspicari licet, magis eum res exteras quam domesticas respexisse ueri simile est, nam perpaucis (8. 57. 70. 76. 82. 83) exceptis omnia arma bellaque sonant. hanc uero rerum Romanorum partem accurate atque uerbose exposuisse et quo propius ad suam aetatem accedebat, eo latior et fusior fuisse uidetur. Sed non contentus solas res gestas memoriae prodidisse, etiam artem rhetoricam, qua primus Caelius Antipater in historia apud Romanos usus est, exercuit et artificia rhetorica libris suis inseruit. quis enim epistulam (fr. 41), quam C. Fabricium et Q. Aemilium consules ad Pyrrhum a. 278/476 dedisse rettulit, ab ipsis consulibus tum conscriptam esse credet[1])? atque etiam alio loco ut res exornaret, uerum posthabuisse conuincitur, iam anno 361/393 (uel 367/387) T. Manlium gladio Hispanico cinctum cum Gallo pugnantem faciens (fr. 10^b, qua in re consentiunt Gellius et Liuius), cum illo gladiorum genere Romani bello demum altero Carthaginiensi uti coeperint (cf. Weissenborn ad Liu. VII 10, 5). denique illud rhetoris est, quod fr. 9 accusat deorum iniquitatem „quod deteriores sunt incolomiores neque optimum quemquam inter nos sinunt diurnare.“[2])

Genus scribendi Fronto l. s. s. et Gellius summis laudibus efferunt, quorum ille id lepidum fuisse dicit, Gellius Claudium „uirum modesti atque puri et prope cotidiani sermonis“ (XIII 29, 2), Manli certamen ‚purissime atque inlustrissime simplicique et incorrupta orationis antiquae suauitate‘ descripsisse (VIIII 13, 4); alio loco (XV 1, 4) uerba Claudi ‚optumi et sincerissimi scriptoris‘ laudat, alia poetice (XVII 2, 3), iucunde et amoene (§ 5), non

[1]) Si recte Th. Mommsen Herm. I p. 169 quae rettulit Gellius VI (VII) 19, 1—7 ex Cornelio Nepote, ad Claudi auctoritatem referenda esse suspicatus est, etiam duo edicta tribunicia, quae inseruit Gellius (§ 5 et 7), a Claudio efficta sunt. — Deinde mihi etiam quae exstant epistulae Pyrrhi regis et P. Valeri Laeuini apud Dionys. XVIII 15—18 ex Claudi officina esse profectae uidentur. primum enim simillimae sunt ei, quae sub eius nomine a Gellio nobis tradita est, eiusdemque rhetoris artificia redolent, atque cum omnino Dionysio Claudium haud ignotum fuisse infra ostendemus, tum in Pyrrhi bello Claudi auctoritate eum nisum esse ex ea re adparet, quod Plutarchus, qui in hac uitae parte Dionysium transscripsit, eadem prodidit quae Claudius (uid. adnot. ad fr. 40).

[2]) Prorsus ridicula sunt quae Closset (essai sur l'historiogr. des Rom. p. 498) declamat: „Il ne savait pas embrasser la vie d'un coup d'oeil philosophique, et les rapports de l'ordre humain avec l'ordre divin ne lui apparaissaient encore que voilés de bien des contradictions. La sort de la vertue sur la terre était une énigme pour lui: Nam haec maxime uersatur deorum iniquitas, quod etc.“

insuaui uetustate (§ 10), eleganter (§ 23), non inscite nec ineleganter (§ 26) dicta esse existumat. sed perparuam esse fidem habendam nemo nescit eis iudiciis, quae ab illius aetatis scriptoribus de superioribus fiunt, quam ob rem nostro Marte quid de Claudio iudicandum sit, ex ipsis relliquiis, quae uerbis non conmutatis traditae sunt, conligere conabimur.

Omnium primum in eis inuenimus concisum quoddam atque tenue dicendi genus, membris breuibus atque pressis, id quod maxime adrisit Gelliis et Frontonibus, nusquam ubertatem aut copiam, omnibus locis antiquitatem atque ieiunitatem. cf. fr. 70: ‚Romam uenit, uix superat, quin triumphus decernatur.' fr. 76: ‚Contione dimissa Metellus in Capitolium uenit cum mortalibus multis. inde domum proficiscitur. tota ciuitas eum reduxit.' fr. 81: ‚uenit, accessit, ligna subdidit, submouit Graecos, ignem admouit. satis sunt diu conati, numquam quiuerunt incendere: ita Archelaus omnem materiam obleuerat alumine. quod Sulla atque milites mirabantur, et postquam non succendit, reduxit copias.' quae breuitas membrorum quamquam minus molesta est in amplioribus certaminum Gallorum narrationibus (fr. 10^{b} et 12) et quamquam in epistula ad Pyrrhum data (fr. 41) haud exigua inest et uerborum grauitas et sententiarum, fieri sane non potuit, quin haec siccitas ei, qui multum legebat, taedium moueret atque uel Gellii et Frontones uereor ne magis admirati sint et laudarint, quam ipsum Claudium noluerint. accedit enim, quod in tanta uerborum simplicitate ne planus quidem omnibus locis fuit, ut in fr. 85, ubi exponere studet, quid intersit, utrum sagittam atque lapidem deorsum an sursum mittas. Porro haud magna uocabulorum copia ei suppeditasse uidetur atque circumcisa in narrationibus illis duabus (fr. 10^{b}. 12) est eloquendi uarietas, cum saepe non solum sententiae sed etiam uerba quaedam inter se respondeant.[1]) neque Gellio adsentior laudanti, quod (fr. 8) formam, facta, eloquentiam, dignitatem, acrimoniam, confidentiam homini cuidam ‚uiaticum' fuisse ad rem p. euertendam dixit.

Vt de fide pauca moneam, nisi quod quae ante cladem Gallicam facta erant omnino omittere quam parum explorata proferre maluit, eandem historiae uiam quam qui ante eum scripsere ingressus esse atque in plurimis rebus cum aliis scriptoribus, qui easdem res memoriae prodiderunt, uidetur consensisse, quia Liuium, qui eo in multis libris simul cum Fabio, Valerio Antiate, aliis fonte usus est, sine dubio conmemoraturum fuisse arbitror, si multa aliter in eius annalibus quam in ceteris inuenisset. at uero paucis locis atque in rebus exigui momenti Claudium dissentientem se habere scribit. In primis autem Valeri Antiatis eius historia simillima fuit, quocum a Liuio saepe in scribendo et adhibitus et laudatus est. sed cum Valerio turpissima mendaci nota ab eo inusta sit, ut eius uaniloquentia paene in prouerbium abierit, de hoc melius iudicatur. quamquam uix dignus est. plerumque enim in ipsis numeris augendis, id quod maxime Valerio crimini est datum a Liuio eius aemulo, non multum cedit Antiati (cf. fr. 62. 68) atque uno loco (fr. 66), ubi Valerius decem milium caede contentus fuit, uel quadraginta milia caesa esse auctor fuit. quae cum res ita sint, etiam X 30, 4 Liuium hunc Claudium in animo habuisse opinor, postquam pugnam ad Sentinum conmissam exposuit, sic pergentem: ‚magna eius diei, quo in Sentinati agro bellatum, fama est etiam uero stanti: sed superiecere quidam augendo fidem, qui in hostium exercitu peditum deciens centena milia (de codd. scriptura uid. Weissenborn a. h. l.), equitum sex et quadraginta milia, mille carpentorum scripsere fuisse, scilicet cum Vmbris Tuscisque, quos et ipsos pugnae

[1]) Vide quae adnotaui ad fr. 12.

adfuisse.'[1]) primum quidem etiam hic cogitaueram de Valerio, sed dubium est, num hoc libro eum (qui in prima decade solum III 5, 14. IIII 23, 1 laudatur) adhibuerit, quam ob rem rectius a Claudio inmensum illum numerum fictum esse existumandum est.

Alia est quaestio, utrum ipse numeros in hunc modum incredibilem auxerit an iam in fontibus suis auctos inuenerit; sed quoniam in relliquiis mentio fontium non fit[2]), id diiudicari nequit neque pertinet ad iudicium de fide factum, quae non pluris est aestimanda quam Valeri Antiatis.

Ex eis autem scriptoribus qui aetatem tulerunt, primus Claudio usus est Liuius, qui deciens diserte eum laudauit, etiam saepius tacite exscripsit, idque, quod consensus eius cum fragmentis docet, statim ab initio annalium a libro quinto usque ad decimum (VI 42. VIII 9. VIIII 5. X 37).[3]) In tertia decade eum prae Polybio et Caelio Antipatro seposuit, in quarta ad eum rediit, sed quo libro redierit, non constat; primum eum laudat XXXIII 10, 7, deinde in eodem libro bis (c. 30 et 36), in libro XXXVIII item bis (c. 23 et 41), in libro XXXXIIII semel (c. 14). contaminauit uero in hisce libris Claudium Valeriumque ita cum Polybio, ut hoc quidem H. Nisseni[4]) acumini atque industriae contigerit, ut quae annalium, quae Polybi essent, dirimeret, desperandum tamen sit de relicuis, quamquam id historiae maximo opere dolendum non est, cum Claudio et Valerio eadem fides habenda uel potius deneganda sit.

Haec autem capita ex annalibus aut Claudi aut Valeri hausta esse existumat Nissen:

XXXI c. 1—13. 19—22. 47—50.
XXXII c. 1—3. 7—9. 26—31.
XXXIII c. 21—27. 36. 37. 42—45.
XXXIIII c. 1—22. 42—48. 52—57.
XXXV c. 1—11. 20—24. 40. 41.
XXXVI c. 1—4. 30—40. 45.[5])
XXXVII c. 1—4. 46. 52—57. 59.[6])
XXXVIII c. 28. 35. 36. 42—60.[7])
XXXVIIII c. 1—23. 29—32. 38—46. 54—56.[8])
XXXX c. 1. 2. 16—19. 25—53. 59.
XXXXI c. 1—19. 21. 22. 26—28.

[1]) Antea enim (c. 27, 10) eos expertes pugnae fuisse memorauerat.

[2]) fr. 10 consentit in hostium caede cum Sulla, qui item in commentariis numeros hostium, qui caesi sunt, magna cum inpudentia auxit. uid. libellum meum de font. Plutarch. p. 59.

[3]) Haec causa nobis fuit, ut Liui potissimum uerba in adnot. ad fragmenta explicanda adscriberemus, quod permultum Claudio usum eum esse constat.

[4]) ,Kritische Untersuchungen über die Quellen der vierten und fünften Decade des Livius.'

[5]) Pauca quaedam Polybio inspersa sunt c. 17. 19. 21. 35.

[6]) Ex Valerio quaedam inserta c. 34. 60. a c. 36 libri XXXVI et hoc libro solo Valerio, non Claudio Liuium usum esse coniecit Nissen p. 210.

[7]) Pauca inserta c. 17. 28. 41.

[8]) De causa Scipionum pluribus disputauit, ita ut res ad liquidum perducta sit, Th. Mommsen (,Die Scipionenprocesse' in Hermae uol. I p. 160—216). ubi, postquam a Liuio eis quae de causa illa scripserat, postea inscite adiecta esse c. 58, 8 „has ego summas — c. 57 fin. proponenda erant" demonstrauit: et ,aliam fabulam' quam ,seruit' Liuius c. 56, 8 (,alia tota serenda fabula est Gracchi orationi conueniens') usque ad c. 57 fin., et eam, quam e Corneli Nepotis exemplis hausit Gellius IIII 18 et VI (VII) 19, quae prorsus conspirat cum Liuiana (cf. Liu. c. 57, 9 et 4 cum Gell. VI 19, 6 et 7), ex Claudi annalibus fluxisse magna cum probabilitate coniecit.

XXXXII c. 1—4. 6. 11. 18—28. 30—36.
XXXXIII c. 1—17.
XXXXIIII c. 12—22 (pauca in cap. 13. 37).
XXXXV 1—4. 12—18. 20—25. 35—44.

Denique ne in eis quidem qui perierunt libris Liuium Claudium fontem neglexisse inde adparet, quod Orosius, Liui adsecla, ter eum laudat (fr. 68. 69. 84). plura de hac re pro certo adfirmare hariolari est.[1])

Num **Dionysius** Claudium nouerit, caute dubitat A. Kiessling (de Dionys. Hal. auct. p. 18), quoniam ea pars antiquitatum Romanarum quae seruata est plus quinquaginta annis desinat ante cladem Gallicam, cum qua Claudium initium fecit scribendi. Concedet tamen nunc opinor Kiesslingius amicus, non ignotum fuisse Dionysio Claudium, postquam in libro meo de fontibus Plutarchi scripto (p. 17—28) firmis argumentis ostendi, et Plutarchum in Camilli uita Dionysium descripsisse et cognationem quandam intercedere inter Plutarchum Liuiumque, quem in clade Gallica enarranda in primis Claudio usum esse constat. atque unum potissimum locum ab eo respici uelim, quamquam ibi intricatior est res. nouimus enim ex Liuio (VI 42, 2 sqq.), ex Claudi memoria, quam pluribus auctoritatibus fretus ille quidem spreuit, anno 367/387 M. Furio Camillo quintum dictatore pugnatum esse cum Gallis circa Anienem flumen. idem uero etiam Plutarchus rettulit, qui postquam leges Licinias Sextias perlatas esse narrauit, nuntio incursionis Gallicae adlato[2]) Camillum quintum dictatorem dictum *περὶ τὸν Ἀνίωνα ποταμόν* („circa Anienem flumen‘ Liu.), cum milites noua ratione pugnandi ab eo praescripta uterentur, Gallos fudisse (c. 41); *ἐν τῷ κατόπιν ἐνιαυτῷ* (c. 43) cum pestis urbem Romam inuasisset, Camillum esse mortuum. quem orationis tenorem si consideraueris et Camillum a. 365/389 mortuum esse constare memineris, non dubitabis, quin aut Plutarchus aut qui eum descripsere corrigendi sint, cum illam pugnam ‚*ἔτεσιν ὕστερον τρισκαίδεκα γενέσθαι — τῆς Ῥώμης ἁλώσεως*‘: dicant. nam re uera ‚*ἔτεσιν ὕστερον τρισὶ καὶ εἴκοσι* (*κγ′* pro *ιγ′*) illa pugna post urbem captam commissa est. ita demum oratio apud Plutarchum recte procedit. De eadem uero expeditione etiam tria fragmenta ampliora Dionysi aetatem tulerunt (XIIII 12. 13—16. 17—19), quorum primo narratur, Gallos agrum Albanum depopulatos luxuria emollitos et eneruatos esse, altero contio Camilli, qua cohortatur milites ad pugnam, ita tamen ut nusquam Gallorum mores mutatos esse conmemoret, tertio pugna ipsa, qua Romani usi noua Camilli ratione pugnandi superiores sunt. sed ordo fragmentorum, qui uolgo receptus est, perturbatus atque ita mutandus est, ut quod prius primum fuit, ultimo loco sit ponendum (XIIII 13—19. 12). nam pugnam illam, ante quam contio Camilli est habita, in qua Romani strategemate illo dictatoris uicerunt, non in agro Albano, quod est in titulo horum capitum in edit. Tauchn., sed ad Anienem conmissam esse docetur consensu et Plutarchi (c. 41 uers. 20—31 edit. maior. Sinten.) et Zonarae VII 24, p. 90 (ed. Bonn.), qui nunc egregie concinit cum Plutarcho et Dionysio: *καὶ ἐπὶ πλέον ἂν ἔτι τοῦτο* (discordia intestina Romae) *ἐγένετο, εἰ μή τις ἀγγελία κεκόμιστο ἐπὶ την Ῥώμην αὖθις ἐλαύνειν*

[1]) Vt M. Hoffmann „de Viriathi Numantinorumque bello“ p. 8 non dubitat, quin eandem rationem auctorum transcribendorum, quam a lib. XXXI–XXXXV, etiam in eis libris qui ad bellum illud pertinent Liuius secutus ‚hoc quoque bellum inprimis ex Valerio Antiate et Claudio Quadrigario narrauerit‘, non consuluerit Polybi bellum Numantinum (Cic. ad fam. V 12). sed quae adferuntur causae prorsus nullae sunt.

[2]) c. 40: *ἀγγελίαι προσέπεσον σαφεῖς, Κελτοὺς αὖθις ἀπὸ τῆς Ἀδριατικῆς ἄραντας θαλάσσης μυριάσι πολλαῖς ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἐλαύνειν.*

τοὺς Κελτούς. ἅπαν οὖν πρὸς ἀλλήλους ἀφέντες διάφορον δικτάτορα τὸ πέμπτον τὸν Κάμιλλον εἵλοντο καὶ πρὸς τοὺς βαρβάρους ἐστράτευσαν. οὐ μάχη μέντοι κοινὴ, μονομαχία δὲ γέγονε πρότερον. iam sequitur narratio certaminis T. Manli, dein pergitur: συμμιξάντων δὲ καὶ τῶν στρατευμάτων ἥττηντο οἱ Κελτοὶ καὶ τῆς μὲν ἐπὶ τὴν Ῥώμην ὁρμῆς ἀπέσχοντο, τὴν δ' Ἀλβανίδα ἐλεηλάτουν. ἐάσαντες οὖν αὐτοὺς διαρπάσαι τὴν χώραν, ὡς κατακορεῖς γενόμενοι βρωμάτων καὶ μέθης εὐεπιχειρητότεροι εἶεν, ἐπέθεντο σφίσι καὶ αὐτῶν δὲ πολλοὺς διέφθειραν καὶ τὸ σφῶν εἷλον στρατόπεδον.

Itaque demonstrasse nobis uidemur, memoriae Claudianae eo ipso loco, ubi eam ex Liuio ut discrepantem cum ‚pluribus auctoribus' nouimus, apud Dionysium certa exstare uestigia, unde, cum alibi in libris V—X primario fonte usus esse uideatur Liuius Claudio, eis locis, quibus Dionysius et Liuius concinunt, illum conmunem eis fontem fuisse ueri est simile.

Ex sequentis aetatis scriptoribus mentionem eius facit Seneca philosophus atque narrationem quandam (fr. 80) ex libro duodeuicesimo deprompsit. Deinde Hadriano imperatore multum lectitatus et in usum commentariorum grammaticorum excerptus est, cum adrideret hominibus illis antiquitatis studiosis genus scribendi simplex atque horridum. ut Gellius, si eius uerbis fidem habes, frequenter eum legit et aut ex sua lectione multa noctibus suis Atticis inseruit aut amicos Fauorinum (VIIII 13), Frontonem (XIII 29, 1), Iulianum rhetorem (XV 1), Apollinarem Sulpicium (XX 6, 11) de eo disserentes et exempla adferentes facit. quid? quod (VIIII 14, 1) ad firmandam scripturam quandam ‚aliquot ueteres libros' se inspexisse praedicat et uel libri, quem in Tiburti bibliotheca uidisse se dicit, auctoritate gloriatur. Porro etiam Frontonem in epistula quadam genus eius scribendi laudasse iam supra conmemorauimus.

Ex horum autem scriptorum horreis, quae referta erant exemplis Claudianis, qui postea de rebus grammaticis egere aut glossemata collegere aut poetas explicauerunt, sua sumpsisse uidentur, neque exstant certa uestigia, etiam post illud tempus Claudi annales in multis manibus fuisse.[1]) nam Nonium non inspexisse ipsum Claudium uix est cur nunc, postquam tot tam claris exemplis leuissima ratio eius excerpendi et transcribendi demonstrata est, moneamus. similia uero etiam de Macrobio (fr. 45), scriptore Noni haud dissimili, de Seruio (fr. 31. 52. 92), de Lactantio Stati Thebaidis scholiasta (fr. 74), de Diomede (fr. 71. 77), de Prisciano (fr. 39. 49. 56. 73. 74. 97) statuenda sunt.[2])

Restat ut de ratione quae intercedat inter Claudium Quadrigarium et Claudium Acili interpretem disputemus. Liuius enim praeter decem quos iam recensuimus locos, quibus auctorem suum uno Claudi nomine appellat, duobus locis Claudium quendam laudat additis hisce uerbis: XXV 39, 12 ‚auctor est Claudius qui annales Acilianos ex Graeco in Latinum sermonem uertit' et XXXV 6, 1: ‚Claudius secutus Graecos Acilianos libros — tradit.' quem Claudium quia Sigonius (ad Liu. XXV 39) et post eum alii seiunxerant a Quadrigario, Giesebrecht[3]) pluribus euincere studuit ea uerba sine certo con-

[1]) Mirum est quod Closset p. 495 Claudium usque ad Ioannis Saresberiensis aetatem peruenisse existumat. ubi enim eum citat (Policr. V 7), sua hausit ex Gellio (III 8), falso pro Valerio Antiate substituens Valerium Maximum. cf. Schaarschmidt ‚Johannes Saresberiensis in seinem Verhältniss zur klassischen Litteratur' in nouo mus. Rhen. XIIII (1859) p. 206.

[2]) De Orosio qui Liuium in epitomen redigit cf. supra p. 6.

[3]) Secuntur eum etiam Pluess, de Cinciis rerum Romanarum scriptoribus p. 43 seqq. et Th. Mommsen in Herm. uol. I p. 165 not.

silio a Liuio adiecta neque quidquam eis dictum esse, nisi his locis Claudium, scriptorem iam antea adhibitum, librorum Acilianorum auctoritatem secutum esse. cui quidem uix aduersarer, si alter locus solus exstaret — quamquam etiam tum, qui fuit scriptorum ueterum citandi mos,[1]) Liuium scripturum fuisse existumauerim ‚Acilius, quem Claudius est secutus' uel ‚Acilius et Claudius' — sed propter priorem locum fieri non potest, quin duos Claudios Liuio notos fuisse dicamus, eumque additamentis illis id egisse, ut hunc Claudium ut scriptorem ab eo, quem iam antea quater laudauerat, diuersum indicaret. quaero enim, cur non primo loco quo Claudi mentionem facit (VI 42, 4), Liuius hanc notam adiecerit, reseruauerit ad quintum? cur quartae decadis quarto loco (XXXV 6), postquam iam in libro XXXIII ter laudauit? accedit quod Acilius res Romanas ab origine urbis repetiit, a clade Gallica Claudius. quae igitur fuit causa Claudio, ut quoniam hoc eius fuit consilium ut annales Acilianos ex Graeco in Latinum uerteret sermonem, non uerteret, quae ante cladem Gallicam facta erant? sed dicat quispiam, Claudium unum fuisse, libros diuersos. at mirum est eundem hominem et scriptoris Graeci annales, quae ad urbe condita minimum ad annum 193/561 pertinebant, uertisse et praeterea suo iudicio in fontibus eligendis et describendis usum res patrias a clade Gallica usque ad suam aetatem deduxisse. Liuius quidem homines, non libros distinguere uoluit; quod si uoluisset, scripsisset ‚Claudius in eo libro quo uertit.'

Recte igitur H. Nissen (l. s. p. 40) Claudium Quadrigarium et Claudium interpretem Acilianum eundem hominem esse negauit, sed prorsus errauit uir doctissimus, Liuium non Quadrigario sed Acili annalibus a Claudio quodam in sermonem Latinum uersis et usque ad ipsius aetatem continuatis usum esse opinatus. Nam narratio certaminis T. Manli, quam Gellius (fr. 10[b]) ex Quadrigario (sic eum adpellat § 20, quem § 4 Q. Claudium) rettulit, ita consentit cum Liuio, qui VI 42 Claudium suum de eadem re laudauerat, ut utramque narrationem ex eodem fonte fluxisse necesse sit. multaque similia exempla in adnotatione nostra (cf. in primis ad fr. 15 et 16) conlegimus, ex quibus eundem Claudium et a Liuio et a Gellio, qui tribus eum ornat nominibus, adhibitum esse constat. atque quod Nissen in ea re offendit, quod Liuius deciens uno nomine Claudi Q. Claudium Quadrigarium laudauit, mirum esse non potest nobis considerantibus et L. Caelium Antipatrum, qui totidem locis quot Claudius citatus est, simpliciter ab eo Caelium appellatum esse, et L. Calpurnium Pisonem eis quinque locis quibus ad eius auctoritatem nos reuocat, Pisonem.

Iam uero uno conspectu recensebo etiam alios historicos, quibus Claudi uel Clodi nomen fuit, qui saepe et inter se et cum Quadrigario Claudioque interprete confusi sunt. Primum adponam ipsos locos, quibus eorum mentio fit:

1. Cicer. de legg. I 2, 6: Ecce autem successere huic (Caelio Antipatro) Gellius, C l o d i u s, Asellio, nihil ad Caelium uel potius ad antiquorum languorem et inscitiam.

2. Liu. XXVIIII 22, 10: Hunc Pleminium C l o d i u s L i c i n u s [Licinius libri] i n l i b r o t e r t i o r e r u m R o m a n a r u m refert ludis uotiuis (a. 194/560) — conatum per quosdam — urbem incendere.

3. Plut. Num. 1: Κλώδιός τις ἐν ἐλέγχῳ χρόνων (οὕτω γάρ πως ἐπιγέγραπται τὸ βιβλίον) ἰσχυρίζεται τὰς μὲν ἀρχαίας ἐκείνας ἀναγραφὰς ἐν τοῖς Κελτικοῖς πάθεσι τῆς πόλεως

[1]) Cf. quos de hac citandi consuetudine adtuli uiros doctos in libro meo de font. Plut. p. 65 not. et adde Mercklin. Citiermethode des Gell. p. 650, ubi in Gellium eadem cadere demonstratum est.

ἠφανίσθαι. τὰς δὲ νῦν φαινομένας οὐκ ἀληθῶς συγκεῖσθαι δι' ἀνδρῶν χαριζομένων τισὶν εἰς τὰ πρῶτα γένη καὶ τοὺς ἐπιφανεστάτους οἴκους ἐξ οὐ προσηκόντων εἰσβιαζομένοις.

4. Appian. Gall. I 3 p. 36 Bk.: Καῖσαρ δὲ πολεμήσας αὐτοῖς πρῶτον μὲν Ἐλουητίους καὶ Τιγυρίους ἀμφὶ τὰς εἴκοσι μυριάδας ὄντας ἐνίκησεν. οἱ Τιγύριοι δ' αὐτῶν χρόνῳ ἔμπροσθεν Πίσωνος καὶ Κασσίου τινὰ στρατὸν ἑλόντες (a. 107/647) ὑπὸ ζυγὸν ἐξεπεπόμφεσαν, ὡς ἐν χρονικαῖς συντάξεσι δοκεῖ Παύλῳ τῷ Κλαυδίῳ.

5. Sueton. de gram. et rhet. 20 (p. 115 Reif.): fuitque (Hyginus) familiarissimus Ouidio poetae et Clodio Licino (sic Oudendorp; Licinio libri), consulari historico, qui eum admodum pauperem decessisse tradit et liberalitate sua quoad uixerit sustentatum.[1])

Ex hoc numero Clodium Ciceronis (1) et Clodium Licinum Suetoni (4) diuersos esse a Quadrigario facile cuiuis clarum est,[2]) quorum ille nimis antiquus, hic recentior sit. idem etiam de Clodi Licino Liui (2) recte statuit Lachmannus (de font. Liu. I p. 35 not. 2), cum libro Quadrigari tertio expositum sit bellum Pyrrhi, res anni 194/560 (cuius ludos uotiuos ex Licini libro tertio conmemorauit Liuius l. s.) libro sexto aut septimo. nil tamen obstat, quominus hunc (secuti Bernhardyium hist. litt. Rom. p. 645 ed. IIII) cum Suetoni Clodio Licino (5), quem Gai praenomine usum et anno 4 p. Chr. 757 a. u. c. consulem suffectum fuisse ex titulo 644 ap. Orell. collect. inscr. I p. 615 nouimus, Hygini Liuique aequali coniungamus. denique ut inter duos scriptores qui relincuntur cognationem quandam intercedere arbitremur,[3]) quamquam a Plutarcho Clodius, ab Appiano Claudius nominatur, librorum inscriptionum similitudine adducimur; χρονικαὶ enim συντάξεις idem prope dicunt quod ἔλεγχος χρόνων, quam fere („οὕτω γάρ πως ἐπιγέγραπται τὸ βιβλίον") Clodi libri inscriptionem fuisse Plutarchus adfirmat. Sed Clodium Plutarchi (3) etiam cum Quadrigario confuderunt Niebuhr,[4]) Schwegler[5]) (hist. Rom. I p. 39 not. II 11 not. 5), Bernhardy (l. s. p. 196), idque eam ob causam quod Clodius omnium rerum, quae ante incendium Gallicum factae sunt, fidem in dubium uocauit Claudius Quadrigarius ab eo anno initium scribendi fecit. At minime potuit Plutarchus annales uel historias, ut inscripserat Quadrigarius librum suum, uertere in ἔλεγχος χρόνων, quae uox eandem fere habet uim quam ‚censura temporum'.[6]) deinde Quadrigarius, nisi

---

[1]) Non addidi Seruium Clodium, Aeli Stilonis generum, qui in grammaticis ponatur a Suetonio (de gr. et rhet. 2. 3 p. 101 Rf.). cf. de eo Orelli, onomast. Tull. p. 164. quem quod C. Fr. Hermann (Gött. gel. Anz. 1849 p. 1469) eundem esse censuit atque eum qui τὸν ἔλεγχον χρόνων conscripsit, suo iure iam refutauit H. Klapp de uit. Plut. auct. I. p. 21 sq. — Deinde omisi Appium Claudium Pulchrum consulem a. 54/700, mortuum a. 49/705. is ut ait Cicero (Brut. 77) ‚et satis studiosus et ualde doctus, tum etiam exercitatus orator et cum auguralis tum publici iuris antiquitatisque nostrae bene peritus fuit,' librique eius augurales, cuius etiam fragmenta pauca apud Festum ad nos peruenerunt, conmemorantur a Cicerone in epistula quadam ad eum data (ad fam. III 11, 3); praeterea nihil de eius studio litterarum accepimus. (cf. de eo Drumann, hist. Rom. II p. 186 seqq.) — Denique rationem non habui loci cuiusdam in schol. ad Cicer. orat. pro Arch. p. 357 Orell. sic scripti: „Ille Marius idem eximie L. Clodium dilexit. ille primus Romae studia Latina docuisse fertur," nam in oratione ipsa (9, 12) sine discrepantia librorum L. Ploti nomen est.

[2]) Lachmann de f. Liu. II p. 23 Ciceronis et Liui Clodium confudit cum Sexto Clodio, qui graece de dis scripsit (Arnob. V 18 et ex eo Lactantius discipulus instit. I 22, 11) et fortasse idem fuit atque „Sextus Clodius e Sicilia, Latinae simul Graecaeque eloquentiae professor," Antonique triumuiri magister (Suet. de gr. et rh 29 p. 124 Reif.), quem ut Antoni magistrum quamuis hominem stupidum aratorem ex oratore factum esse increpat Cicero (Phil. II 17, 43. III 9, 22). — Ceterum de Ciceronis Clodio nihil cum aliqua probabilitatis specie statui potest.

[3]) Sic etiam Lewes, de fide hist. Roman. I p. 161 sqq. uers. Liebrecht.

[4]) Hist. Rom. II p. 3: ‚Schwerlich ist auch der Clodius ein anderer als er (Quadrigarius), aus dem Plutarch anführt, dass die Stammbäume, soweit sie über diese Zeit hinaufreichten, erdichtet seien.'

[5]) Hunc etiam ego quamuis dubitanter secutus eram de font. Plut. p. 162 not.

[6]) Sic uertit Roth in Gerl. Sallust. p. 322. cf. Klapp l. s. p. 22 sqq.

ipsum uersauit, quem illa aetate multum lectitatum esse constat, haud ignobilem scriptorem eum fuisse nouit ex Liuio, ut τινὰ addere superuacaneum esset; denique ne dixit quidem Plutarchus Clodium suum regressum non esse ultra cladem Gallicam, sed inuectum eum esse in fidem monumentorum antiquissimorum, atque aut totus fallor aut ea ipsa Plutarchus quae hoc primo capite disputat, ut refutet uolgatam opinionem, qua credebatur Pythagorae auditor fuisse Numa, sumpsit ex Clodio. fons certe eius uitae primarius hanc opinionem secutus erat, quam etiam Plutarchus inmemor dubitationis quam initio uitae monerat, postea in orationis tenorem recepit. cf. de Plut. font. p. 163. Adde quod si Clodius Plutarchi et Claudius Appiani eidem sunt, huic Clodio praenomen fuit Pauli (uid. infra), Quadrigario Quinti.

Denique multi uiri docti laborarunt in Παύλῳ nomine (4) mutando. Schweighaeuserus enim scripsit Κοΐντῳ uel Κουαδριγαρίῳ (cf. eius conment. p. 172), Lachmannus (de f. L. I p. 36 n.) Πουβλίῳ uel Ποπλίῳ, Hullemann (‚de Paulo qui fertur Claudio' p. 4) Πωλίωνι.[1]) sed Schweighaeuseri coniecturam etiam falsam esse ex eis quae supra disseruimus adparebit, et quae hos causa adduxit ut Pauli nomen remouerent, nulla est, cum etiam Paulus praenomen fuerit apud Romanos, quamquam non in usitatis. ut occurrit nobis in denario Paulus Lepidus Libo (Mommsen, C. I. L. I n° 473), Paulus Fabius in titulo 799. cf. Mommsen, mus. Rhen. n. XV p. 194.[2])

Nihil igitur certe de hisce Claudiis uel Clodiis statuere potuimus, sed plerumque ad eum finem peruenimus, ut eos qui saepe confusi sunt secernendos esse inueniremus, atque Claudio Quadrigario nullius esse addendas relliquias. de ceteris ueri simile fuit, et Plutarchi Clodium (3) atque Appiani Claudium (4) eundem esse, et Clodium Licinum Liui (2) Suetonique (5). cur alios coniungeremus, nulla fuit certa causa, neque contemplantibus nobis, quindecim Claudios, septem Clodios Baehrium in Pauly encycl. II p. 427 sqq. p. 464 sqq. enumerasse, quorum nomina libris maximam partem pedestri oratione conscriptis innotuere, mirum uidebitur, hos quinque scriptores eiusdem nominis inter se diuersos esse.

In ipsis relliquiarum uerbis recensendis conplurium uirorum doctorum adiutus sum liberalitate, quibus, si quid rectius a me quam antea factum est constitutum est, solis tribui uelim gratiasque ago quam maximas. Martinus enim Hertz pro eximia qua fouet aliorum studia philologica beneuolentia Rud. Peiperum amicum ex thesauris Gellianis depromere passus est quae ad fragmenta Claudiana a Gellio seruata adnotauerat. G. Thilo me certiorem fecit de scripturis codicum Seruianorum fr. 31. 52. 92. C. Zangemeister de codice Orosi Laurentiano (plut. 65, 1) saec. VI—VIII omnium praestantissimo fr. 68. 69. 84. Noni codices a me ipso conlati sunt hice:

1. codex Laurentianus plut. 48, 1, cuius libri tres priores saec. XI, ceteri saec. XV esse exarati uidentur. de hoc codice, de cuius tamen scripturis de silentio concludi nolo, alias pluribus agam.

[1]) Hullemann litterarum potissimum similitudine ad coniecturam suam ductus Claudium Pollionem, Plini minoris amicum, quem de uita Anni Bassi egisse a Plinio epist. VII 33, 5 docemur, etiam hunc ‚ἔλεγχον χρόνων' conposuisse suspicatur. sed quia ea opinio a qua profectus est, ut Paulum praenomen non esse arbitraretur, uana est, etiam ea, quae inde conliguntur dilabuntur, neque operae pretium est ea quae excogitauit pluribus refellere.

[2]) Hanc uero ob causam etiam eorum coniectura admodum dubia mihi uidetur, qui (ut Mueller in fr. hist. graec. IIII p. 364. Bähr in Pauly Realencycl. II p. 465) a Clodio Licino conscriptum esse illum ἔλεγχον χρόνων suspicati sunt. nam Clodio Licino Gai praenomen fuisse ex titulo, quem supra conmemoraui, constat, Clodium autem Plutarchi eundem esse ueri simillimum nobis uisum est atque Paulum Claudium Appiani.

2. codex Leidensis Voss. 73 saec. XI (quo etiam Gerlachius usus est).

3. codex Leidensis Voss. 116 saec. XII, qui tamen in prioribus libris excerpta tantum modo exempla praebet. hos duos libros Du Rieu uir doctissimus a me rogatus cum summa liberalitate Lugduno Batauorum huc transmisit.

4. codex Wolfenbuttelanus Gud. saec. XI, cuius usum debeo Bethmanni benignitati, cuius mortem nunc omnes qui umquam bibliothecam Wolfenbuttelanam adierunt lugent.[1])

Denique ne neglegentia nostra conplura fragmenta omissa existumes quae sunt apud Krausium, breuiter enumerabo, quae ex illo numero eiecerim:

1. (p. 254 Kr.) Quintus in II: Peruersum esse, eis alii modi postulare Pyrrhum in te atque in ceteris fuisse. Prisc. XIII p. 960 P. II p. 8 H. — Hic iam Krehlius ex codicibus C. Licini nomen restituit, quam ob rem C. Licini Macri fragmentis inserendum est.

2. (p. 263 Kr.) Calidius: Senatus, inquit, censuit referentibus sufetis. Paul. Diac. p. 308 M. — Quia uolgo tribueretur Claudio, Krause in eius fragmentis etiam hoc posuit. ego Calidio oratori sua reddenda esse existumo. haec enim Festi (p. 309) uerba excerpsit Paulus: ‚Sufes dic*tus Poenorum ma*gistratus ut Osco*rum Meddix tuticus.* Calidius in oratio*ne in Q. Gal*lium: — Senatus cen*suit referentibus* sufetis.

3. (p. 265 Kr.) Claudius oratione in Quintium Gallum: quarum iacent murena, ulla horrea, curiaque et tabulariae publicae. Nonius s. u. horrea p. 208. — Hoc fragmentum Meyer in fragm. orat. Rom. p. 437 (ed. II) ita emendauit: ‚Calidius oratione in Quintum Gallium' eiusque fragmentis inseruit. Giesebrecht quidem (p. 9) ex oratione quadam, quam in annales recepisset Quadrigarius, haec sumpta esse arbitratus est sed cum Meyero id facit, quod in Q. Gallium, quem defendit M. Tullius Cicero, orationem Calidium habuisse etiam aliunde constat. cf. Meyer l. s. p. 436. sq.

4. (p. 259 Kr.) Claudius rerum Romanarum libro duodecimo: Quinque pristis nauigium ea forma [conieci ‚a forma':] a marina bellua dictum est. Non. s. u. pristis p. 535. — Miror quod in hoc fragmento nemo adhuc offendit. adparet enim neque sententiam ex eo elici posse, nisi ita ut ‚quinque pristis' lemma, quae secuntur interpretationem esse existumemus, neque id haustum esse ex Q. Claudio Quadrigario, quem plerumque sub uno Quadrigari nomine adferre solet Nonius, cuius libros semper annales dicit. Fluxerunt potius uerba illa ex Serui Clodi glossographi (anno 61/693 fere mortui) libris, de quibus uid. Ritschl in parerg. p. 122. 180. 242 sq. 365 sq. et Kretzschmer de Gell. font. p. 42 sq. Inscriptionem nunc temptare nolo, sufficiat adposuisse unum Varronis locum, ex cuius similitudine etiam Nonianum ex

---

[1]) His uero siglis significaui codices Gellianorum librorum septem priorum:
A = codex rescriptus Palat.
V = codex Vaticanus 3452.
P = codex Regius 5765.
R = codex Rottendorfianus.
β = codex Buslidianus.
Librorum posteriorum VIII—XX:
r = codex regius.
L = codex Vossianus maior.
B = codex Bernensis.
V = codex Vaticanus 3452.
P = codex Petauianus.
G = codex S. Germanensis.
M = codex Magliabecchianus.
o = codex Regin. Vatic. 597.
φ = codex Voss. minor.
Deinde Nonianos his:
F = codex Laurent. Flor.
L = codex Leidensis 73.
V = codex Vossianus 116.
W = codex Wolfenbuttelanus.

Denique usus sum editionibus Liuianis Alschefski, Kreyssigi, Weissenborni, Prisciano Hertzi, Macrobio Iani, Diomede H. Keili, Seneca Fickerti eorumque librorum manu scriptorum sigla adoptaui.

glossographo illo sumptum esse sequetur: de ling. lat. VII 70: ‚Claudius scribit: quae praeficeretur ancillis quem ad modum lamentarentur, praefica est dicta‘.[1])

Haec igitur quattuor fragmenta sine ulla dubitatione ex Quadrigari numero remouimus, sed fateor, etiam alia, quae sub solo Claudi nomine citauit Nonius (fr. 32. 61. 78. 95) suspitionem meam mouere, in primis fr. 78: ‚Claudius annalibus lib. XVI: Equae hinnibunde inter se spargentes terram calcibus‘. genus enim dicendi prope poeticum et rhythmice sonans prorsus abhorret a simplicitate et nuditate Quadrigari; tum fr. 32 et 61, ubi ne inscriptionem quidem libri addidit nomini Claudi, quod exceptis fr. 35 et 96 semper. denique obelo notandum esse duxi fr. 77: ‚Claudius annalium quinto decimo: Grundibat grauiter pecus suillum‘, quod ad Claudium Caesarem rettulit Casaubonus (ad Suet. Claud. 41). quae sententia si uera est, etiam alterum quod seruauit Diomedes (71) eidem tribuendum est.

[1]) In eodem libro praeterea citatur § 66. 106. Gell. XIII 23, 19 quaedam e ‚conmentario‘ Serui Claudi adfert, III 3, 1 eius ‚indices — super fabulis Plautinis‘ conmemorat. — Distinguendus hic est a Clodio Tusco, Ouidi amico, cuius conmentarii a Seruio quattuor locis citati sunt (cf. Merkel ad Ouid. fast. p. LXVI). utroque enim nomine eum laudat ad Aen. XII 657: ‚Clodius Tuscus; Mussare est ex Graeco, comprimere oculos. Graeci μύς dicunt.‘ unde sua sponte adparet eundem Clodium Tuscum dici ad Aen. I 52: ‚Clodius commentariorum: uasta] inania, magna‘. ad I 176: Clodius scribit commentariorum quarto, se ex arboribus fomenta excidisse. idem alio loco: Assulae ambustae] ligna excauata a fungis nomine excepto‘. ad II 229: ‚Clodius scriba commentariorum: Insinuem] intro eam penitus.‘ Ita enim fragmenta scribenda sunt, ut prima quaeque uerba ut lemmata a ceteris seiungantur. — Tusci cuiusdam Seneca suasor. 2 fin. mentionem facit ut historici fatui et ‚tam inprobi animi quam infelicis ingeni,‘ qui Scaurum Mamercum sub Tiberio (a. 34/787 cf. Drumann hist. Rom. I p. 33) maiestatis reum fecerit. sed potuit etiam ex alia gente esse atque ex Clodia, cui eum adscripsit Baehr (in Pauly Realenc. II p. 465), cum Tusci cognomen non unius gentis fuerit. quam ob rem ne coniecturas cumularem, eum supra in Clodiis Claudiisque historicis enumerandis praetermisi.

Q. CLAVDI QVADRIGARI QVAE SVPERSVNT

EX LIBRO I.

1. *Gell. n. Att. XVII* 2, 12: Verba ex Q. Claudi primo annali: — Postquam nuntiatum est, inquit, ut pugnatum esset in Gallos, id ciuitas grauiter tulit. (390/364)

2. *Gell. n. Att. XVII* 2, 19: Verba ex Q. Claudi primo annali: — Tanta, inquit, sanctitudo fani est, ut numquam quisquam uiolare sit ausus. (390/364)

3. *Gell. n. Att. XVII* 2, 10: Verba ex Q. Claudi primo annali: — Sole, inquit, occaso.

4. *Gell. n. Att. XVII* 2, 24: Verba ex Q. Claudi primo annali: — Cominius, inquit, qua ascenderat, descendit atque uerba Gallis dedit. 390/364

5. *Gell. n. Att. XVII* 2, 26: Verba ex Q. Claudi primo annali: — Putabant, inquit, eos qui foris atque qui in arce erant, inter se commutationes et consilia facere. (390/364)

1. exq; cl. *L* exq * * claudii (uę *erasum*) φ claudi *M* claudii *ceteri libri Hertzi*.
2. ut *om. L* | quisquam] quis *G*
3. occasio *L* occasu *O ante correct.*
4. quomimus *L* ÷ q̊ mincus *r* cominus *P* cominº *G ante corr.* comminus *V* | qua] qui φ ascenderat *Hertz cum r L G M V o* adscenderat *ceteri eius libri*.
5. qui *in o sup. lin.*

1. *Vel de clade Aliensi uel de proelio anni* 295/459, *quod ad Clusium aduerso Marte contra Gallos commissum est.*

2. Flamen Quirinalis uirginesque — Vestales optimum ducunt (sacra) condita in doliolis, sacello proximo aedibus flaminis Quirinalis, ubi nunc despui religio est, defodere. *Liu. V* 40, 7. *cf. Schwegler, hist. Rom. uol. III p.* 250 *not.* 2.

(3. Tum demum, postquam nihil usquam hostile cernebatur, uiam ingressi (Galli post pugnam Aliensem) haud multo ante solis occasum ad urbem Romam perueniunt. *Liu. V* 39, 2.)

4. Ingenti periculo transeundum per hostium custodias erat. ad eam rem Pontius Cominius inpiger iuuenis operam pollicitus, incubans cortici secundo Tiberi ad urbem defertur. inde, qua proximum fuit a ripa, per praeruptum eoque neglectum hostium custodiae saxum in Capitolium euadit et ad magistratus ductus mandata exercitus edit. accepto inde senatus consulto, uti comitiis curiatis reuocatus de exilio iussu populi Camillus dictator extemplo diceretur militesque haberent imperatorem quem uellent, eadem degressus nuntius Veios contendit missique Ardeam legati ad Camillum Veios eum perduxere. *Liu. V* 46, 8. *Καὶ λαθὼν τοὺς αὐτόθι φυλάσσοντας Κελτοὺς ἀνῆλθέ τε καὶ εἰπὼν ὅσα ἔδει, πάλιν ὑπὸ νύκτα ἀπηλλάγη. Dionys. XIII* 9.

5. Inde (post factum Manli) intentiores utrimque custodiae esse, et apud Gallos, quia uulgatum erat inter Veios Romamque nuntios commeare, et apud Romanos ab nocturni periculi memoria. *Liu. V* 47, 11.

(390/364) **6.** *Gell. n. Att. XVII* 2, 17; Verba ex Q. Claudi primo annali: — Cum iis, inquit, consermonabatur.

384/370 **7.** *Gell. n. Att. XVII* 2, 14: Verba ex Q. Claudi primo annali: — Nam Marcus, inquit, Manlius, quem Capitolium seruasse a Gallis supra ostendi cuiusque operam cum M. Furio dictatore apud Gallos cumprime fortem atque exuperabilem res publica sensit, is et genere et ui et uirtute bellica nemini concedebat.

(384/370) **8.** *Gell. n. Att. XVII* 2, 13: Verba ex Q. Claudi primo annali: — Simul, inquit forma, factis, eloquentia, dignitate, acrimonia, confidentia pariter praecellebat, ut facile intellegeretur magnum uiaticum ex se atque in se ad rem publicam euertendam habere.

9. *Gell. n. Att. XVII* 2, 16: Verba ex Q. Claudi primo annali: — Nam haec, inquit, maxime uersatur deorum iniquitas, quod deteriores sunt incolomiores neque optimum quemquam inter nos sinunt diurnare.

367/387 **10a.** * *Liu. VI* 42, 3 *sqq.*: Creati A. et M. Cornelii iterum, M. Geganius, P. Manlius, L. Veturius, P. Valerius sextum. cum praeter Velitrarum obsidionem, tardi magis rem exitus quam dubii, quietae externae res Romanis essent, fama repens belli Gallici allata perpulit ciuitatem, ut M. Furius dictator quintum diceretur. is T. Quinctium Pennum magistrum equitum dixit. Bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumen auctor est Claudius, inclitamque in ponte pugnam, qua P. Manlius Gallum, cum quo prouocatus manus conseruit, in conspectu duorum exercituum caesum torque spoliauit, tum pugnatam. [pluribus auctoribus magis adducor, ut credam decem haud minus post annos ea acta, hoc autem anno in Albano agro cum Gallis dictatore M. Furio signa conlata.]

6. biis *L* his φ *M V G P o*

7. quem *om. r L* | a Gallis] agellis φ *ante corr.* | adque φ | exup. *L* ex sup. *G* | *ante* ui *in* φ *una litt. erasa.*

8. forme *r L* forme (ta *sup.* e *script.*) φ | factis *om. PGV* | eloq̃ntie *L* | p̃collebat *L* p̃colebant *r* | intelligetur *r* | ex se — habere *om. r* φ *PM G V o.*

9. maxime] *an* maxima? | incoloniores *r* | obtimum *r G* | in suos *Nonius* | diurnarei *L.*

10a. p̃ manlius. ueturius *Med.* | perculit *libri recent.* | is. t. quintium poenum mag. equitum dixit *Par. a man. secunda. Med.* is. t. quintius poenum *Par. a m. prima. cf. IIII* 26. | manum *libri recent.* | seruit *Med. ante correct.* | pugnatum *Paris. Harlei. I. Leid. I libri rec.*

6. Indutiae deinde cum Romanis factae et c o n l o q u i a permissu imperatorum h a b i t a. in quibus cum identidem Galli famem obicerent eaque necessitate ad deditionem uocarent, dicitur auertendae eius opinionis causa multis locis panis de Capitolio iactatus esse in hostium stationes. *Liu. V* 48, 4.

8. *Manlium esse intellegendum ex eis quae Liuius de eo rettulit, satis adparet; omnibus enim illis uirtutibus etiam apud Liuium Manlium ornatum uides. Ceterum accuratiore de eius regni studio Claudius non uidetur narrasse, certe qui eum his in libris maxime usus est Liuius haec scribit VI* 18: inde de regno agendi ortum initium dicitur, sed nec cum quibus nec quem ad finem consilia peruenerint, satis planum traditur *et VI* 20: cum dies uenit, quae — pertinentia proprie ad regni crimen obiecta sint reo, apud neminem auctorem inuenio.

9. *Ex Gellio Nonius p.* 100 *M.:* diurnare honestum uerbum pro diu uiuere (sic *Ald.* uidere *libri*), ut apud ueterem prudentem auctoritatis incognitae *(dicit Gellium cf. Gerlach, praef. ad Non. p. XIIII. Hertz, in Iahn. ann.* 1862 *p.* 790): neque optumum quemquam in suos solent diurnare. — *An de Manlio dictum?*

10a. *Cf. supra p. 6.*

10[b.] * *Gell. n. Att. VIIII* 13, 4 *sqq.*: Quis hostis (Manli Torquati) et quid genus, quam formidandae uastitatis et quantum insolens prouocator et cuimodi fuerit pugna decertatum, Q. Claudius primo annalium purissime atque inlustrissime simplicique et incompta orationis antiquae suauitate descripsit. — Verba Q. Claudi, quibus pugna ista depicta est, adscribsi: Cum interim Gallus quidam nudus praeter scutum et gladios duo torque atque armillis decoratus processit, qui et uiribus et magnitudine et adulescentia simulque uirtute ceteris antistabat. is maxime proelio commoto atque utrisque summo studio pugnantibus, manibus significare coepit utrisque, quiescerent. Pugnae facta pausa est. Extemplo silentio facto cum uoce maxima conclamat, si quis secum depugnare uellet, uti prodiret. nemo audebat propter magnitudinem atque inmanitatem facies. deinde Gallus inridere coepit atque linguam exertare. id subito perdolitum est cuidam Tito Manlio, summo genere gnato tantum

10[b.] decertatumq; claudi[9] *r B L* | Verba Q.] uerbaq; *r L B* φ | Claudi] cl. *r L B* | nut' *L B a pr. m.* φ | preter *P* | gladios detorq̃ *B suprasc. sup.* os: t duos | torque *om. G V* | atque *om. B* | qui ex uiribus *L* | adolescentie (*sup.* e *scr.* a) *V* φ | adolecẽtia *B* | antistitabat *r* antistabat (*sup.* i *scr.* e) *B* antestabaṭ *P* antistabatis maxime *L* | prelio *L* p̃lio *G B P* | utriusque summo φ | moto *r B* cõmo *G P L* | cepit *L V P B* caepit φ | utrisque] *L r B* utrique *V P G* utrinque *uolg.* | extimplo *V P* exemplo *L* φ *a pr. m. B* | maxime φ | conclamãt *B L r* | depugnare uti uellet prodiret nemo *L* | facies *P* faciei *r B uid. Gell. VIIII* 14, 1: Quod autem supra scriptum est in Q. Claudi uerbis: ‚Propter magnitudinem atque inmanitatem facies' id nos aliquot ueteribus libris inspectis explorauimus atque ita esse, ut scriptum est, comperimus. — Corruptos autem quosdam libros repperi, in quibus ‚faciei' scribtum est, illo quod ante scribtum erat obliterato. | inrid'e *r L M* | cepit *G B P L* | linguam exertare *r* lingua exerrare *L M B P G V* φ | subito] *uix sanum. an* excubitori? *uid. Liu.* ex statione ad dictatorem pergit. | perdelatum *P* | nato φ (*fin.* r *cras.*) gnato

10[b.] *Verba* Vbi eum euertit — in collum imponit *e Gellio exscripsit Nonius* (*p.* 227 M.: ‚Claudius Quadrigarius describens Manlii Torquati pugnam. Vbi *et q. s.*) — *Ex eodem Claudio sua sumpsit Liu. VII* 9, 6: Dictator (T. Quinctius Pennus) cum tumultus Gallici causa iustitium edixisset, omnes iuniores sacramento adegit ingentique exercitu ab urbe profectus in citeriore ripa Anienis castra posuit. pons in medio erat neutris eum rumpentibus, ne timoris indicium esset. proelia de occupando ponte crebra erant, nec qui potirentur, incertis uiribus satis discerni poterat. tum eximia corporis magnitudine in uacuum pontem Gallus processit, et quantum maxima uoce potuit ‚quem nunc', inquit ‚Roma uirum fortissimum habet, procedat agedum ad pugnam, ut noster duorum euentus ostendat, utra gens bello sit melior'. Diu inter primores iuuenum Romanorum silentium fuit, cum et abnuere certamen uererentur, et praecipuam sortem periculi petere nollent. tum T. Manlius L. filius, qui patrem a uexatione tribunicia uindicaverat, ex statione ad dictatorem pergit: ‚iniussu tuo' inquit, ‚imperator, extra ordinem numquam pugnaverim, non si certam uictoriam uideam. si tu permittis, uolo ego illi beluae ostendere, quando adeo ferox praesultat hostium signis, me ex ea familia ortum, quae Gallorum agmen ex rupe Tarpeia deiecit'. tum dictator ‚macte uirtute' inquit ‚ac pietate in patrem patriamque, T. Manli, esto. perge et nomen Romanum inuictum iuuantibus diis praesta'. armant inde iuuenem aequales: pedestre scutum capit, Hispano cingitur gladio ad propiorem habili pugnam; armatum adornatumque aduersus Gallum stolide laetum et — quoniam id quoque memoria dignum antiquis uisum est — linguam etiam ab inrisu exserentem producunt. recipiunt inde se ad stationem, et duo in medio armati spectaculi magis more quam lege belli destituuntur, nequaquam uisu ac specie aestimantibus pares. corpus alteri magnitudine eximium, uersicolori ueste pictisque et auro caelatis refulgens armis: media in altero militaris statura modicaque in armis habilibus magis quam

flagitium ciuitati adcidere, e tanto exercitu neminem prodire. is, ut dico, processit neque passus est uirtutem Romanam ab Gallo turpiter spoliari. Scuto pedestri et gladio Hispanico cinctus contra Gallum constitit. Metu magno ea congressio in ipso ponti, utroque exercitu inspectante, facta est. Ita, ut ante dixi, constiterunt: Gallus sua disciplina scuto proiecto cunctabundus; Manlius animo magis quam arte confisus, scuto scutum percussit atque statum Galli conturbauit. dum se Gallus iterum eodem pacto constituere studet, Manlius iterum scuto scutum percutit atque de loco hominem iterum deiecit; eo pacto ei sub Gallicum gladium successit, ne Gallus impetum in ictu haberet, atque Hispanico pectus hausit; deinde continuo humerum dextrum eodem congressu incidit neque recessit usquam, donec subuertit. Vbi eum subuertit, caput praecidit, torquem detraxit eamque sanguinulentam sibi in collum imponit. Quo ex facto ipse posterique eius Torquati sunt cognominati.

Hertz cum B P M L flagicium *r* | adcidere *Hertz cum M* accedere *L* accidere *ceteri libri Hertzi* accid'ere 7ante exercitū *r* | e tanto *om. B.* | 7ante *L* | p̃cessit *V* | ∗ ispanico *g* (h *eras*) ∗ spanico *L* spanico *B* hispani concinctus φ spanici *r a pr. m.* hispanici *r a sec. m.* | metu] *aut si Liuium sequeris, spei notio est addenda:* Spe metuque magno, *aut scribendum:* impetu magno. | ponti *Hertz cum B L* ponte *ceteri eius libri et uolg.* | expectante φ | est ut ita antedixi *L* | cunctabundus *Hertz cum P* cantabundus *ceteri libri et uolg.* | scuto scutum *Hertz cum r B M L* scutum scuto *ceteri libri et uolg.* | statim *L* | perturbauit *P*φ | dum] cum *L* | itē *L* | constituere *V* | manlli⁹ *V* mallius *M* | iterum] e *et* u *in L ex corr.* | hominē hominem *M* | eo pacto] *an* eo facto? | gladiū gallicū *L B ante correct.* | ne Gallus — haberet, *quod est in libris post* subuertit, *huc transposuit Hertzius* | in ictu *Hertzius cum r* icti *ceteri eius libri et uolg.* | hispannico *r* ∗ ispanico *g* | umerum *M* | consensu *B L* concessu *ceteri libri Hertzi* congressu *Gronou.* | usquam recessit *L* | capud *r* | praeciditorquem *Noni cod. L.* | tetraxit *L* | sanguinulentam *G B M V*φ *Nonius* sanguinulentem *L* | inponit φ *Nonius* | qui ex f. φ.

decoris species. non cantus, non exultatio armorumque agitatio uana, sed pectus animorum iraeque tacitae plenum omnem ferociam in discrimen ipsum certaminis distulerat. ubi constitere inter duas acies tot circa mortalium animis spe metuque pendentibus, Gallus uelut moles superne inminens proiecto laeva scuto in aduenientis arma hostis uanum caesim cum ingenti sonitu ensem deiecit: Romanus mucrone subrecto, **cum scuto scutum** imum **perculisset** totoque corpore interior periculo uulneris factus insinuasset se inter corpus armaque, uno alteroque subinde ictu uentrem atque inguina **hausit** et in spatium ingens ruentem porrexit hostem. iacentis inde corpus ab omni alia uexatione intactum uno torque spoliauit, **quem respersum cruore collo circumdedit suo.** defixerat pauor cum admiratione Gallos: Romani alacres ab statione obuiam militi suo progressi, gratulantes laudantesque ad dictatorem perducunt. inter carminum prope modum incondita quaedam militariter ioculantes Torquati cognomen auditum, celebratum deinde posteris etiam familiaeque honori fuit. dictator coronam auream addidit donum mirisque pro contione eam pugnam laudibus tulit. *Errare enim existumo Lachmannum (de font. Liu. I p.* 67*) ex Claudio Liuium haec hausta esse negantem, cum leuissima sint, in quibus Liuius et Gellius dissentiunt, in plurimis rebus saepe ad uerbum congruant. neque hoc cum illo facit, quod Liuius VI* 42 *rationem temporum ab Claudio de hoc proelio initam inprobauit. quid enim nos impedit, quominus Liuium, cui narrationem Claudi haud ignotam fuisse ex loco illo sequitur, eam auctorum suorum grauitate permotum in annum* 361/393 *seposuisse existumemus? Etiam ex ea re certamen illud ex alieno loco huc insertum esse haud temere conicias, quod Liuius de tumultu illius anni nihil accuratius et fusius narrat nisi hoc ipsum, omnino omittit pugnam, quam inter utramque aciem commissam esse ueri simile est. (cf. Weissenborn ad Liu. VI* 9, 5.*)*

11.* *Nonius s. u. spolior p.* 480 *M. p.* 326 *G.:* Quadrigarius annali: Ita per sexennium uagati Apuliam atque agrum Campanum, quod his per militem licebat, † expolabatur.

12.** *Gell. n. Att. VIIII* 11:

De Maximo Valerio, qui Coruinus appellatus est ob auxilium propugnationemque corui 349/405
alitis, haut quisquam est nobilium scriptorum, qui secus dixerit. Ea res prorsus miranda sic profecto est in libris annalibus memorata:

Adulescens tali genere editus, L. Furio Claudio Appio consulibus, fit tribunus militaris. atque in eo tempore copiae Gallorum ingentes agrum Pomptinum insederant, instruebanturque acies a consulibus de ui ac multitudine hostium satis agentibus. Dux interea Gallorum, uasta et ardua proceritate armisque auro praefulgentibus, grandia ingrediens et manu telum reciprocans incedebat perque contemptum et superbiam circumspiciens despiciensque omnia uenire iubet et congredi, si quis pugnare secum ex omni Romano exercitu auderet. tum Valerius tribunus, ceteris inter metum pudoremque ambiguis, impetrato prius a consulibus, ut in Gallum, tam inaniter adrogantem, pugnare sese permitterent, progreditur intrepide

11. fugati am polam *L* uagaciam polam *V* ampolam *W* Lucaniam *coni. Palmer.* Apuliam *Iunt.* | adque *L a pr. m.* | quod his] quod eius *coni. Palmer.* | spolabatur *V* expoliabantur *Aldina.*

12. adolescentes *B a pr. m.* adolescens *B a sec. m.* | L. Furio] *L om. L B r* | fit *om. P a sec. m. L V M P r G* | copie *B* | promptinum *L r B* | a cons.] a *om. P* | deuia multitudine *L* | grandia *M* gradia *L B r* gaudia *V* | cirēspiciens *B* circunspiciens *M* circonspiciens *r* despiensque *L a pr. m.* | tum] tamen *L ante corr.* | mecum *r* | ambiguus *G a sec. m.* | inpetto *B cum* a *inter* t *et* t *sup. lin. addit.* | inmaniter *L* immaniter *V M* īmaniter *B P* | adrgantem *L cum* o *inter* r *et* g *sup. lin.* | inde

11. *Popma haec rettulit ad bellum Punicum, quo Hannibal per multos annos Apuliam et Campaniam tenuit ac spoliauit, ego cum Rothio ad Gallos, idque ad annum* 361/393 *quo Galli ad Tiburtinum auxilium ex Campania redeunt (Liu. VII* 11, 3*), postquam ab a.* 367/387 *Apuliam peruagati sunt. cf. Liu. VI* 42, 8: palati alii Apuliam maxime petentes cum fuga longinqua tum quod passim eos simul pauor terrorque distulerant, ab hoste sese tutati sunt. *VII* 1, 3: principio anni (366/386) et de Gallis, quos primo palatos per Apuliam congregari iam fama erat — agitata mentio.

12. *Quamquam hoc fragmentum non est traditum sub Quadrigari nomine, tamen uix poterit dubitari, quin ex eo depromptum sit. primum enim is erat mos Gelli ut eundem scriptorem conpluribus deinceps capitibus transscriberet (uid. Kretschmer, de A. Gell. font. part. I p.* 4 *seqq. Mercklin, Citiermethode, p.* 664 *sqq.), ex Claudio autem, quo solo annalium scriptore in hoc libro usus est, etiam capita primum et tertium decimum sumpsit; deinde ita concinit haec narratio cum Quadrigari uerbis, quibus simile certamen Gellius cap.* 13 *exposuit, et toto colore et singulis quibusdam uocibus (cf. c.* 11 si quis pugnare secum auderet. *c.* 13 si quis secum depugnare uellet; *c.* 11 spectante utroque exercitu. *c.* 13 utroque exercitu inspectante), *ut fieri non possit, quin utraque narratio ex eodem auctore fluxerit. Sed accedit, quod etiam hoc certamen Liuius (VII* 25 *et* 26*) narrat:* et cum in agrum Pomptinum descendisset (Camillus consul), quia neque in campis congredi nulla cogente re uolebat, et prohibendo populationibus quos rapto uiuere necessitas cogeret, satis domari credebat hostem, locum idoneum statiuis delegit. Vbi cum stationibus quieti tempus tererent, Gallus processit magnitudine atque armis insignis quatiensque scutum hasta cum silentium fecisset, prouocat per interpretem unum ex Romanis, qui secum ferro decernat. M. erat Valerius tribunus militum adulescens, qui haud indigniorem eo decore se quam T. Manlium ratus, prius sciscitatus consulis uoluntatem in medium armatus processit. minus insigne certamen humanum numine interposito deorum factum: namque conserenti iam manum Romano coruus repente in galea consedit, in hostem uersus. quod primo ut augurium caelo missum laetus accepit tribunus, precatus deinde, si diuus, si diua esset qui sibi praepetem misisset, uolens propitius adesset. dictu

modesteque obuiam; et congrediuntur et consistunt et conserebantur iam manus. Atque ibi uis quaedam diuina fit: coruus repente inprouisus aduolat et super galeam tribuni insistit atque inde in aduersarii os atque oculos pugnare incipit; insilibat, obturbabat et unguibus manum laniabat et prospectum alis arcebat atque, ubi satis saeuierat, reuolabat in galeam tribuni. Sic tribunus spectante utroque exercitu et sua uirtute nixus et opera alitis propugnatus ducem hostium ferocissimum uicit interfecitque atque ob hanc causam cognomen habuit Coruinus. Id factum est annis quadringentis quinque post Romam conditam.

13. *Gell. n. Att. XVII* 2, 4: Verba ex Q. Claudi primo annali: — Ea, inquit, dum fiunt, Latini subnixo animo [*Non. s. u. subnixum p.* 405: † Coelius annali I: Ea Latini subnixo animo] † ex uictoria inerti consilium ineunt.

380/424 **14.*** *Liu. VIII* 19, 12: Conlaudatis Fundanis consul (L. Plautius Venox) litterisque Romam missis, in officio Fundanos esse, ad Priuernum flexit iter. prius animaduersum in eos, qui capita coniurationis fuerant, a consule scribit Claudius; ad trecentos quinquaginta ex coniuratis uinctos Romam missos, eamque deditionem ab senatu non acceptam, quod egentium atque humilium poena defungi uelle Fundanum censuerint.

326/428 **15.** *Gell. n. Att. VI (VII)* 11, 7: Consimiliter Q. quoque Claudius in primo annalium ‚nequitiam' appellauit luxum uitae prodigum effusumque in hisce uerbis: Persuadent cuidam adulescenti Lucano, qui adprime summo genere gnatus erat, sed luxuria et nequitia pecuniam magnam consumpserat.

om. M | aduersarios atque *r a pr. m. corr. sec. m.* aduersariis atque *LBVG* | incipit] cepit *P* | insiliebat *L a sec. m. B a sec. m.* insilibat *PV* | obturbabatque ung. *P* obturbabat ung. *V* | manum] *magis mihi placeret* uoltum *uid. Liu.*: os oculosque hostis rostro et unguibus appetit | alis] alias *rPM* alas *VG* | reuolebat *V* | ducem] ducet *V* | anno quadringentesimo quinto *G* anno quadragesimo quinto *V* .cccc. v. *P*.

13. sub. mixo φ (*sup.* x *script.* t) subniso *r* | annalibus I. *L* | e latinis *cod. Basil.* et Latini *uolg.* et uictoriae certi *Canter.*

14. ad cccl ex coniuratis *Med.* | dedicionem *Med.* | Fundanum populum cens. *P praeter Med. et Lou.* 4 *libri Alschefskiani.*

15. Q.] q̃ *VR* Q̄. *P* | persuadenti *libri* persuadent *scripsi conlato Liuio in mus. Rhen. nouo XVII. p.* 152 | peccuniam *V*.

mirabile, tenuit non solum ales captam semel sedem, sed quotienscumque certamen initum est, leuans se alis os oculosque hostis rostro et unguibus appetit, donec territum prodigii talis uisu oculisque simul ac mente turbatum Valerius obtruncat. coruus ex conspectu elatus orientem petit. hactenus quietae utrimque stationes fuere. postquam spoliare corpus caesi hostis tribunus coepit, nec Galli se statione tenuerunt, et Romanorum cursus ad uictorem etiam ocior fuit. ibi circa iacentis Galli corpus contracto certamine pugna atrox concitatur. — consul contione aduocata laudatum tribunum decem bubus aureaque corona donat. *Vides igitur eum uel in minimis rebus consentire cum Gellio; nam quod Gellius de duobus consulibus loquitur, Liuius de uno, errori Gelli id adscribendum esse adparet; itaque cum etiam VII* 9 *Liuium ante oculos habuisse Claudium demonstrauerimus, et eum etiam hic eodem auctore usum esse consentaneum est, et firmatur hoc consensu sententia nostra de Gelli fonte. — Ceterum eadem fere apud Cass. Dion. fr.* 34 *p.* 27 *B. (Zon. VII* 25 *p.* 93 *Pind.), alia apud Appian. Celt.* 10.

13. *Spectare uidetur ad bellum Latinum. Nonium sua sumpisse ex Gellio, sed ex libro eius integro recte suspicatus est M. Hertz in Iahni annal. uol.* 85 (1862) *p.* 721. *nomen Caeli pro Claudio ab eo falso substitutum est etiam fr.* 22. 23. 24.

16. *Gell. n. Att. II* 19, 7: Claudius Quadrigarius in primo annali: Ea Lucani ubi 326
resciuerunt, sibi per fallacias uerba data esse. 428

17. *Gell. XVII* 2, 18: Verba ex Q. Claudi primo annali: — sese, inquit, ne id quoque, quod tum suaderet, facturum esse.

18. *Liu. VIIII* 5, 1: Consules (T. Veturius Caluinus Sp. Postumius Albinus) profecti 321
ad Pontium in conloquium, cum de foedere uictor agitaret, negarunt iniussu populi foedus 433
fieri posse, nec sine fetialibus caerimoniaque alia sollemni. itaque non, ut uulgo credunt Claudiusque etiam scribit, foedere pax Caudina, sed per sponsionem facta est. quid enim aut sponsoribus in foedere opus esset aut obsidibus, ubi precatione res transigitur, per quem populum fiat, quo minus legibus dictis stetur, ut eum ita Iuppiter feriat, quem ad modum a fetialibus porcus feriatur. spoponderunt consules legati quaestores tribuni militum, nominaque omnium qui spoponderunt extant, ubi, si ex foedere acta res esset, praeterquam duorum fetialium non extarent. et propter necessariam foederis dilationem obsides etiam sescenti equites imperati, qui capite luerent, si pacto non staretur.

19. *Gell. II* 19, 8: Item Quadrigarius in eodem (i. e. primo) libro —: Id ubi rescierunt 320
434

16. Cladius *P* | fallatias *R*.

17. sese] ēē *r* esse *L*.

18. ut ulgo *Med. a. pr. m.* | sed] sec *Med. a. pr. m.* set *corr. m. quarta* | sescenti] *in Par. a sec. man. in rasura scriptum. in Leid. primo ceterisque Drakenb. codd:* ac.

19. rescierunt *VPR* resciuerunt *codd. rec.* | Pontio *R aliquot codd. rec.* poncio *V P alii codd. rec.*

15. 16. *cf. Liu. VIII* 27: Aliud subinde bellum cum alterius orae Graecis exortum. namque Tarentini cum rem Palaepolitanam uana spe auxilii aliquamdiu sustinuissent, postquam Romanos urbe potitos accepere, uelut destituti ac non qui ipsi destituissent, increpare Palaepolitanos, ira atque inuidia in Romanos furere, eo etiam quod Lucanos et Apulos — nam utraque eo anno societas coepta est — in fidem populi Romani uenisse adlatum est: quippe prope modum peruentum ad se esse, iamque in eo rem fore, ut Romani aut hostes aut domini habendi sint. discrimen profecto rerum suarum in bello Samnitium euentuque eius uerti. eam solam gentem restare, nec eam ipsam satis ualidam, quando Lucanus defecerit, quem reuocari adhuc impellique ad abolendam societatem Romanam posse, si qua ars serendis discordiis adhibeatur. haec consilia cum apud cupidos rerum nouandarum ualuissent, ex iuuentute quidam Lucanorum pretio adsciti, clari magis inter populares quam honesti, inter se mulcati ipsi uirgis cum corpora nuda intulissent in ciuium coetum, uociferati sunt se, quod castra Romana ingredi ausi essent, a consulibus uirgis caesos ac prope securi percussos esse. deformis suapte natura res cum speciem iniuriae magis quam doli prae se ferret, concitati homines cogunt clamore suo magistratus senatum uocare, et alii circumstantes consilium bellum in Romanos poscunt, alii ad concitandam in arma multitudinem agrestium discurrunt, tumultuque etiam sanos consternante animos decernitur, ut societas cum Samnitibus renouaretur; legatique ad eam rem mittuntur. repentina res quia quam causam nullam tam ne fidem quidem habebat, coacti a Samnitibus et obsides dare et praesidia in loca munita accipere: caeci fraude et ira nihil recusarunt. dilucere deinde breui fraus coepit, postquam criminum falsorum auctores Tarentum commigrauere, sed amissa omni de se potestate nihil ultra quam ut paeniteret frustra restabat.

17. *Hic posui, quia a.* 321/433 *dicere potuit Pontius, cum etiam alterum consilium, quod dederat pater de Romanis apud Caudium inclusis, repudiaret. uid. Liu. VIIII* 3—4.

19. *Res post furculas Caudinas Romae gestas intellegendas esse facile adparet. minus clarum est, qua re audita propinqui obsidum in uiam prouolarint. an cum resciuissent, exsoluisse se senatum religione foederis? cf. Liu. VIIII* 5, 5: et propter necessariam foederis dilationem obsides etiam sescenti equites imperati, qui capite luerent,

propinqui obsidum, quos Pontio traditos supra demonstrauimus, eorum parentes cum propinquis capillo passo in uiam prouolarunt.

320/434 **20.** *Gell. n. Att. XVII* 2, 21: Verba ex Q. Claudi primo annali: — ,cum tantus' inquit, ,arrabo penes Samnites populi Romani esset'. Arrabonem dixit sescentos obsides.

(320/434) **21.** *Gell. n. Att. I* 25, 6: Aut rursus quid esse id dicemus, quod in primo annalium Quadrigarii scriptum est, C. Pontium Samnitem a dictatore Romano sex horarum indutias postulasse, si indutiae ,paucorum' tantum ,dierum' appellandae sunt?

(311/443) **22.** *Gell. n. Att. XVII* 2, 3: Verba ex Q. Claudi primo annali: — Arma, inquit, plerique abiciunt atque inermi inlatebrant sese.

20. populi Rom. esset] p̃se φ | arbonē *L* artabonem *r* Arrabone *G* arrobone *V*.

21. quadrigaꝗ *anthol. Vrsin.* | poncium *V* | sannitē *anthol. Thuan. et Vrsin.* sōnitem *R*.

22. Coelius annalibus libro I. *Non.* | atque] at *Noni cod. L* abitiunt *V* | inhermi *L* φ *Nonius*. illatebrant *P Noni cod. L a sec. m.* illecebrant *r ante corr.* illacebrant *r corr.*

si pacto non staretur, 20. *cf. Liu. VIIII* 14, 12: nec ullum superfuisset animal (Samnitium castris ad Luceriam expugnatis) ni consules receptui signum dedissent auidosque caedis milites e castris hostium imperio ac minis expulissent. itaque apud infensos ob interpellatam dulcedinem irae confestim oratio habita est, ut doceretur miles, minime cuiquam militum consules odio in hostes cessisse aut cessuros, quin duces sicut belli ita insatiabilis supplicii futuros fuisse, ni respectus equitum sescentorum, qui Luceriae obsides tenerentur, praepedisset animos, ne desperata uenia hostes caecos in supplicia eorum ageret, perdere prius quam perire optantes. laudare ea milites, laetarique obuiam itum irae suae esse, ac fateri omnia patienda potius quam proderetur salus tot principum Romanae iuuentutis.

21. *Fortasse de rebus ante Luceriam urbem expugnatam gestis, nam colloquium tum inter Romanos Samnitesque factum esse de urbe tradenda Liuius VIIII* 15, 3 *diserte rettulit. Postquam autem in ipso orationis tenore et consules tum rem ad Luceriam gessisse neque Pontium in ipsa urbe fuisse narrauit, haec* § 8 *addit:* haud ferme alia mutatione subita rerum clarior uictoria populi Romani est, si quidem etiam, quod quibusdam in annalibus inuenio [*Claudio autem in his libris permultum esse usum Liuium constat*], Pontius Herenni filius Samnitium imperator, ut expiaret consulum ignominiam, sub iugum cum ceteris est missus. ceterum id minus miror, obscurum esse de hostium duce dedito missoque: id magis mirabile est ambigi, Luciusne Cornelius dictator cum L. Papirio Cursore magistro equitum eas res ad Caudium atque inde Luceriam gesserit — an consulum Papiriique praecipuum id decus sit. *cf. etiam Dionys. XVI* 2: *μετ' οὐ πολὺ δὲ τὰ αὐτὰ καὶ ὁ Πόντιος ὑπὸ Ῥωμαίων ἔπαθε, καὶ τὸν ζυγὸν ὑπῆλθεν, καὶ αὐτὸς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ. De re cf. Mommsen, chronol. p.* 112. *Weissenborn ad h. l.*

22. *Ex Gellio sua habet Non. p.* 129, 23, *falso tamen sub nomine Caeli. porro quod extremis uerbis addidit* in latebras *somniauit ut saepe Nonius fontes suos transcribens. uid. Kretschmer, de Gell. font. p.* 33. *Referendum esse mihi uidetur ad proelium in saltu auium ad Bouianum a C. Iunio Bubulco contra Samnites commissum; ubi cum Romani spe praedae pellecti in insidias incidissent, oratione consulis accensi, aggressi sunt* inminentem hostium aciem (*pergo enim ipsis Liui (VIIII* 31, 14) *uerbis*). ibi paulum laboris fuit, dum in aduersum cliuum erigitur agmen, ceterum postquam prima signa planitiem summam ceperunt, sensitque acies aequo se iam institisse loco, uersus extemplo est terror in insidiatores, easdemque latebras, quibus se paulo ante texerant, palati atque inermes fuga repetebant. sed loca difficilia hosti quaesita ipsos tum sua fraude impediebant. itaque ergo perpaucis effugium patuit: caesa ad uiginti milia hominum, uictorque Romanus ad oblatam ab hoste praedam pecorum discurrit. [*Contra Romanos ἐν ταῖς ὕλαις ταῖς Ἀόρναις cum circumdati essent, fusos esse a Samnitibus Zonaras VIII* 1 *p.* 100 *ed. Bonn. narrat.*]

[Incerta ex libro primo:]

23. *Gell. XVII* 2, 5: Verba ex Q. Claudi primo annali: — Domus, inquit, suas quemque ire iubet et sua omnia frunisci.

24. *Gell. XVII* 2, 9: Verba ex Q. Claudi primo annali: — Et Romani, inquit, multis armis et magno commeatu praedaque ingenti copiantur.

25. *Gell. XVII* 2, 11: Verba ex Q. Claudi primo annali: — nos, inquit, in medium relinquemus.

26. *Gell. XVII* 2, 15: Verba ex Q. Claudi primo annali: — nihil sibi, inquit, diuitias opus esse.

27. *Gell. XVII* 2, 22: Verba ex Q. Claudi primo annali: — Miserrimas, inquit, uitas exegerunt.

28. *Gell. XVII* 2, 23: Verba ex Q. Claudi primo annali: — hic annus in otiis, inquit, consumptus est.

29. *Gell. XVII* 2, 25: Verba ex Q. Claudi primo annali: — Conualles, inquit, et arboreta magna erant.

30. *Gell. VIIII* 14, 3: Meminimus etiam in Tiburti bibliotheca inuenire nos in eodem (primo) Claudii libro scriptum utrumque ‚facies' et ‚facii'.

31. *Seru. ad Verg. Aen. I u.* 108: Haec autem sunt saxa inter Africam, Siciliam et Sardiniam et Italiam, quae saxa ob hoc Itali aras uocant, quod ibi Afri et Romani foedus inierunt. — quidam insulam fuisse hunc locum tradunt, quae subito pessum ierit, in cuius reliquias saxa haec exstare, in quibus aiunt Poenorum sacerdotes rem diuinam facere solitas. has aras alii Neptunias uocant, sicut Claudius Quadrigarius I annalium: Apud aras, quae uocabantur Neptuniae.

32. *Nonius s. u. reticulum p.* 222, 2 *M.:* Claudius primo: Prius hisce † auctoribus inde reticula galearia.

23. Coelius libro II *Nonius.* | suam *Non. cod. L* | fruisci *o corr.*

24. Caelius (Coelius *W*) libro I: armis et magno commeatu (cumm. *L a pr. m.*) set (sed *L a sec. m. W.*) praeda ing. cop. *Non.*

25. in *om.* φ.

26. nichil inquit sibi *P.*

27. uitas *LPφGVo* uias *ceteri libri Hertzi.*

28. minus *PVG* min; φ *ante corr.* min' φ *corr.* mimis *r* minuss in *ad marg. L* mimus *o uolg.* annus *scripsi.* | ociis *Lr* | consupt' *L.* **29.** conuales *L.*

30. claudii φ | utrumque et f. *P*φ | facii] faciei *V*φ*r GBPML sed uid. uerb. Gell. seqq.*

31. *uerba Claudi solus Cassellanus seruauit.*

32. isce *W a pr. m.* priuisque d u c t o r i b u s indit reticula *Lipsius.*

23. 24. *Ex Gellio apud Nonium (p.* 113, 8 *et* 87, 6*) sed falso sub Caeli nomine.*

26. *Closset p.* 496 *not.* 4 *refert ad Curium Dentatum dona Samnitium tertio bello repudiantem, sed uehementer dubito, num hoc bellum iam primo libro enarratum sit.*

28. *Ex eis annis, quorum memoriam Claudius libro primo esse complexus uidetur, solos annos* 348,406 *et* 347,407 *in otiis consumptos esse tradit Liuius (VII* 27, 1 *et* 3*).*

30. *Hoc fragm. uolgo confusum est cum fr.* 10b, *sed falso, id quod cuiuis ipsa Gelli uerba paulo attentius legenti facile adparebit.*

33. *Nonius s. u. possetur p.* 508, 17 *M.:* Quadrigarius annalium lib. I: Cum non possetur decerni, utrius putaretur uictoria esse.

EX LIBRO II.

294/460 **34.*** *Liu. X* 37, 13: Et huius anni parum constans memoria est: Postumium auctor est Claudius, in Samnio captis aliquot urbibus in Apulia fusum fugatumque, saucium ipsum cum paucis Luceriam conpulsum; ab Atilio in Etruria res gestas eumque triumphasse.

35. *Nonius s. u. properatim p.* 154 *M.:* Quadrigarius annali libro II: Eo consules propere exercitum redducunt.

36. *Nonius s. u. offendere p.* 359 *M.:* Quadrigarius annali lib. II: Inde postquam aliquantum recessit, offendit montem, † loca munita res omnes habere, quae militibus opus sunt, ligna, aquam, pabulum.

37. *Nonius s. u. ignauiter p.* 514 *M.:* Quadrigarius annali lib. II: Et qui ibi erant, non ignauiter potando eum diem pro meliore habuerunt.

38. *Nonius s. u. desubito p.* 517: Quadrigarius annali lib. II: His desubito utrisque nuntiatur ipsorum copias adesse.

39. *Priscian. VIII. p.* 797 *P.* 393 *H.*: Quintus Claudius in II annalium: Conprehensare suos quisque, sauiare, amplexare.

EX LIBRO III.

278/476 **40.** *Gell. III* 8: Cum Pyrrus rex in terra Italia esset et unam atque alteram pugnas feliciter pugnasset satisque agerent Romani et pleraque Italia ad regem desciuisset, tum Ambraciensis quispiam Timochares, regis Pyrri amicus, ad C. Fabricium consulem furtim uenit ac praemium petiuit et, si de praemio conueniret, promisit, regem uenenis necare;

33. quadriga. annal. li. I *F.*

34. in apuliam *Par. Med. Leid. I. Voss. II Lou.* 4 | saucium esse ipsum *Leid. I Voss. II Lou.* 4. | santium ipsum paucis *Med. a pr. m.*

35. propere] *in lemmate est* properatim et properiter.

36. inde pquãntum rec. *L* aliquanto *F* | munires *F* | oms *L V W F* | *fortasse* loca inuenit ea res omnes habere. | que *F.*

37. quadriga. in II annali *F* | annnalibus II *L* |*qui inerant *F* | *post* non *addidit F pr. m.* grauiter | putando *L W F* potando *V* pugnando *coni. Gulielm.*

38. quadriga. in II ãna is des. *F* | nunciatur *V W a pr. m.*

39. II] I *codex Gruteri* | analium *R* | conpraehensare *R* comp̄hensare *cod. Sangall.* conprensare *H sec. man.* | sauiare *Krehlius.* seuire *R D H L K* saeuire *B G.*

40. tercio *P.* | Pyrrum *addidit Hertz* | pop. Rom.] p. r. *R.*

34. *Libro secundo adtribui cum Krausio. Ceterum prorsus alia antea Liuius, eaque plurimis uerbis narrauerat.*

40. 41. *Valerium Antiatem ex eis scriptoribus, qui aetatem tulerint, nemo esse secutus uidetur praeter Maximum (VI* 5, 1 *cf. Mommsen Herm. I p.* 210 *not.) Claudium Plutarchus (uel ut accuratius dicam Dionysius, ex quo sua sumpsit Plut., cf. de Plut. uit. Rom. font. p.* 71*) Pyrrh.* 21: *μετὰ ταῦτα τοῦ Φαβρικίου τὴν ἀρχὴν παραλαβόντος ἧκεν ἀνὴρ εἰς τὸ στρατόπεδον πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴν κομίζων, ἣν ἔγραψεν ὁ τοῦ βασιλέως ἰατρὸς ἐπαγγελλόμενος φαρμάκοις ἀναιρήσειν τὸν Πύῤῥον, εἰ χάρις αὐτῷ παρ᾽ ἐκείνων ὁμολογηθείη λύσαντι τὸν πόλεμον ἀκινδύνως. Ὁ δὲ Φαβρίκιος δυσχεράνας πρὸς τὴν ἀδικίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸν συνάρχοντα διαθεὶς ὁμοίως ἔπεμψε γράμματα*

idque facile factu esse dixit, quoniam filius suus pocula in conuiuio regi ministraret. Eam rem Fabricius ad senatum scripsit. Senatus ad regem legatos misit mandauitque, ut de Timochare nihil proderent sed monerent, uti rex circumspectius ageret atque a proximorum insidiis salutem tutaretur. Hoc ita, uti diximus, in Valeri Antiatis historia scriptum est. Quadrigarius autem in libro tertio non Timocharem sed Niciam adisse ad consulem scripsit, neque legatos a senatu missos sed a consulibus, et *Pyrrum* populo Romano laudes atque gratias scripsisse captiuosque omnes, quos tum habuit, uestiuisse et reddidisse.

41. Consules tum fuerunt C. Fabricius et Q. Aemilius. Literas, quas ad regem Pyrrum super ea causa miserunt, Claudius Quadrigarius scripsit fuisse hoc exemplo:

‚Consules Romani salutem dicunt Pyrro regi.

Nos pro tuis iniuriis continuis animo tenus commoti inimiciter tecum bellare studemus. sed communis exempli et fidei ergo uisum, ut te saluum uelimus, ut esset quem armis uincere possemus. Ad nos uenit Nicias, familiaris tuus, qui sibi praemium a nobis peteret, si te clam interfecisset. id nos negauimus uelle, neue ob eam rem quicquam commodi expectaret, et simul uisum est, ut te certiorem faceremus, ne quid eius modi, si accidisset, nostro consilio ciuitates putarent factum, et quod nobis non placet, pretio aut praemio aut dolis pugnare. Tu nisi caues, iacebis'.

42. *Gell. n. Att. III* 7, 21: Claudius autem Quadrigarius annalis tertio non Caedicio nomen fuisse ait sed Laberio. 258/496

41. Q.] q̃ *PVR* | emilius *V* | pirrum *V* | ea causa] earc̃a *R* | pirro *VR* | tenui *VRP* strenui *uolg.* tenus *Gronou.* | inimiciciter *V* | ergo *P a pr. m.* uigore *P a m. rec.* | ut te] uite *V* uitae *R* | possimus *VRP* | famiaris *R* | interfaecisset *R* | negamus *VRP* | exteptaret *R superscr.* e *sup.* p | precio *P* | pugnare * *V* | tacebis *V a pr. m.*

42. annal. *R* | tertio *VRP* | cedicio *R* cecidio *P* | lauerio *VRP.*

πρὸς τὸν Πύῤῥον κατὰ τάχος φυλάττεσθαι τὴν ἐπιβουλὴν κελεύων. Εἶχε δὲ οὕτως τὰ γεγραμμένα. „Γάϊος Φαβρίκιος καὶ Κόϊντος Αἰμίλιος ὕπατοι Ῥωμαίων Πύῤῥῳ βασιλεῖ χαίρειν. Οὔτε φίλων εὐτυχὴς ἔοικας εἶναι κριτὴς οὔτε πολεμίων. Γνώσῃ δὲ τὴν πεμφθεῖσαν ἡμῖν ἐπιστολὴν ἀναγνούς, ὅτι χρηστοῖς καὶ δικαίοις ἀνδράσι πολεμεῖς, ἀδίκοις δὲ καὶ κακοῖς πιστεύεις. Οὐδὲ γὰρ ταῦτα σῇ χάριτι μηνύομεν, ἀλλ' ὅπως μὴ τὸ σὸν πάθος ἡμῖν διαβολὴν ἐνέγκῃ καὶ δόλῳ δόξωμεν ὡς ἀρετῇ μὴ δυνάμενοι κατεργάσασθαι τὸν πόλεμον.“ Ἐντυχὼν τούτοις τοῖς γράμμασιν ὁ Πύῤῥος καὶ τὴν ἐπιβουλὴν ἐξελέγξας τὸν μὲν ἰατρὸν ἐκόλασε, Φαβρικίῳ δὲ καὶ Ῥωμαίοις ἀμοιβὴν ἐδωρεῖτο προῖκα τοὺς αἰχμαλώτους καὶ πάλιν ἔπεμψε τὸν Κινέαν διαπραξόμενον αὐτῷ τὴν εἰρήνην. et *Zonar. VIII* 5 *p.* 121 *Bonn.* *Ἤδη δὲ τῶν ῥηθέντων ὑπάτων ἐν τῷ στρατεύματι ὄντων, Νικίας τις τῶν Πύῤῥῳ πιστῶν δοκούντων ἦλθε πρὸς τὸν Φαβρίκιον καὶ ὑπέσχετο αὐτῷ τὸν Πύῤῥον δολοφονήσειν. δυσχεράνας οὖν ἐπὶ τούτῳ ἐκεῖνος (ἀρετῇ γὰρ καὶ ταῖς δυνάμεσιν ἠξίου τῶν πολεμίων κρατεῖν ὡς ὁ Κάμιλλος) κατεμήνυσε τῷ Πύῤῥῳ τὸ ἐπιβούλευμα. καὶ οὕτως αὐτὸν ἐκ τούτου κατέπληξεν, ὥστε καὶ τοὺς ἑαλωκότας τῶν Ῥωμαίων προῖκα αὖθις ἀφεῖναι καὶ πρέσβεις πάλιν ὑπὲρ εἰρήνης ἀποστεῖλαι.*

Similia Liuius, quocum consentiunt Cicero de offic. III 22, 86, *Senec. ep.* 120, 6 *(XX* 3*), narrasse uidetur (epit. XIII:* cum C. Fabricio consuli is, qui ad eum a Pyrrho transfugerat, polliceretur uenenum se regi daturum, cum indicio ad regem remissus est, *cf.* 24, 45, 3. 42, 47, 6. *Flor. I* 13 [18] 21. *Eutrop. II* 14, *quibus tamen omnibus locis proditoris nomen omissum est). utramque narrationem et Claudi et Valeri contaminasse uidetur Aelianus (uar. hist. XII* 33*), qui Niciam medicum (nam quod Cineam cum appellat, error is est aut ipsius Aeliani aut librariorum) ad senatum scripsisse rettulit.*

42. *De re uid. fragm. Caton. orig. p.* 17 *Iord. et Frontin. I* 5, 15 *(quo de loco ad uerbum descripsit is qui librum quartum postea addidit IIII* 5, 10): Idem fecit sub Atilio Calatino consule is, cuius uarie traditur nomen: alii Laberium, nonnulli Q. Caedicium [*sic Cato*], plurimi Calpurnium Flammam [*sic Liu. ep. XVII et qui eum*

(258/496) **43.** *Gell. I* 7, 9: In Claudi quoque Quadrigarii tertio annali haec esse dixit (amicus Gelli, homo lectione multa exercitus): Dum i conciderentur, hostium copias ibi occupatas futurum.

44. *Gell. I* 16, 1: Quadrigarius in tertio annalium ita scripsit: Ibi occiditur mille hominum.

45. *Macrob. Sat. I* 4, 18: Claudius etiam Quadrigarius annali tertio: Senatus autem de nocte conuenire, noctu multa domum dimitti.

46. *Non. s. u. delectare p.* 97: Quadrigarius annalium libro III: Fabius de nocte coepit hostibus castra simulare obpugnare, eum hostem delectare, dum collega id caperet quod captabat.

47. *Non. s. u. potestur p.* 508: Quadrigarius annali lib. III: Adeo memorari uix potestur, ut omnes simul suum quisque negotium adorti essent.

48. *Non. s. u. praeclariter p.* 516: Quadrigarius annali lib. III: Et ita rebus praeclariter gestis Romam reuerterunt.

49. *Priscian. VI p.* 697 *P.* 232, 15 *H.*: Claudius in III historiarum: Vt uiderent † ne respueret uerminaret litteris addiualis, quod uerminatum ne ad cancer peruenerit.

43. Claudi] cl *A* čl *VPR excerpta Scioppii codd. rec.* centesimo quinquagesimo *(tum* tertio *om.) ex Busl. Carrio Steph.* Q *uel* Qu *codd rec. et edd. uet.* | annali *A* annali libro *VP codd. rec.* annalib bro *R* | dum ii *codd. rec.* idum i *A* dum hii *VPR* dum hi *V a man. rec.* | concideretur *R* | copia sibi *P* copia tiai *R* | *in* ibi oc *desinit A.*

45. demitti *P.*

46. denocte *LW* | oppugnare *L a sec. man.* | *in W post* eum *rasura* | cum (*uel* ut) hostem delectaret *conieci.*

47. liber *W* | potest *L VW* potestur *F* (*uid. lemma*) | suum] sunt *libri.*

48. quadriga. in III anna. *F.*

49. respuerorum *Caroliruh. alter* | uermiaret *R (suprascripto* n*)* minaret *L initio suprascripto* ü *pro littera erasa* | literis *G* | haddiualis *B* adiualis *H* | litteris addiualis] lateris ulcus in alis *Casaub. ad Suet. Claud.* 41. | Claudius III historiarum litteris ad senatum: ut uiderent ne res sinerent (*uel* paterentur) uerminare; quod uerminatum ne ad cancer perueniret *I. F. Gronouius ad Suet. l. l.* ne respueret uerminare ad ulceris (ulceris ad *censor Krehli Ienensis*) cliua, cis quod uerminatum ne ad cancer peruenerit *God. Hermannus apud Krehlium.* ne res publica uerminaret literis adulatis, quod uerminatum ne ad cancer perueniret *M. Hertzius. ego desperaui de probabili huius fragmenti emendatione.*

sequitur Oros. IIII 8, *Zon. VIII* 12. *Plin. XXII* 11. *Aurel. Vict. de uir. ill.* 39, 3] uocitatum scripserunt. Hic cum demissum in eam uallem uideret exercitum, cuius latera omnia superiora hostis insederat, depoposcit et accepit trecentos milites: quos adhortatus ut uirtute sua exercitum seruarent, in mediam uallem decucurrit. Et ad obprimendos eos undique descendit hostis; longoque et aspero proelio retentus occasionem consuli ad extrahendum exercitum dedit.

43. *Ad eandem rem pertinet ad quam fr.* 42; *sunt uerba Laberi tribuni, quibus salutis uiam demonstrat Atilio Calatino consuli. uid. Caton. p.* 18 *Iord.* Censeo, inquit, si rem seruare uis, faciundum, ut quadringentos aliquos milites ad uerrucam illam — ire iubeas, eamque uti occupent, imperes horterisque; hostes profecto ubi id uiderint fortissimus quisque et promptissimus ad occursandum pugnandumque in eos praeuertentur unoque illo negotio sese adligabunt, atque illi omnes quadringenti procul dubio obtruncabuntur.

44. *Ex Gellio hoc fragmentum ad uerbum descripsit Macrob. Sat. I* 5, 6 *(uid. Ian. proleg. ad Macrob. p. XV):* Quadrigarius in tertio annalium ita scripsit: Ibi occiditur mille hominum.

EX LIBRO IIII.

50. *Nonius s. u. alternatim p.* 76: Quadrigàrius annalibus lib. IIII: Item gaudium atque aegritudinem alternatim sequi.

51. *Nonius s. u. urgere p.* 418: Quadrigarius annali lib. IIII: Sed circiter horas duas graui proelio urserunt; deinde in fugam sunt coniecti.

52. *Seru. ad Verg. Georg. I* 135: Quadrigarius quarto: Inter uenas saxi.

EX LIBRO V.

53. *Gell. V* 17, 5: Nihil nos super ea re [quod ante diem quoque quartum Kalendas 216/538
uel Nonas uel Idus tamquam inominalem diem plerique uitant] scriptum inuenimus, nisi quod Q. Claudius annalium quinto cladem illam pugnae Cannensis uastissimam factam dicit ante diem quartum Nonas Sextiles.

54. *Non. s. u. cohortarent p.* 472: Quadrigarius annalium lib. V: Et dicerent castra facta esse atque hos cohortarent, uti maturarent.

55. *Non. s. u. recordauit p.* 475: Quadrigarius annali lib. V: . Is ubi Dacium cognouit et patria eum recordauit.

EX LIBRO VI.

56. *Prisc. X p.* 906 *P.* 541 *H.:* Quadrigarius in VI annali: Artorius Taureae dextrum umerum sauciat atque ita resiluit.

50. alternatum *W.*

51. annali] arena *L* | oras *L.*

52. *solus Vossianus saec. X seruauit.*

54. quadraginarius *W a pr. m.* | ducerent *F* | capta *Mercer.* | adque *L a pr. m.* | hos] os *W.*

55. lib. III *W numerus deest in F* | subi *L a pr. m.* is ubi *L a sec. m.* | Decium *Augustinus* Dasium *Roth.* | patriae *coni. Iun.*

56. taurea *R* taurẹẹ *D* taurae *GLK* | humerum *BDHL* | saucia *GK* sacucia *L* | resiliuit *ex corr. H sec. man.*

53. *Ad uerbum descripsit Macrob. Sat. I.* 16, 26.

54. *Nisi audacius est numerum corruptum existumare, refero haec uerba ad impetum ab Hannibale in castra Romanorum, qui Capuam obsidebant factum* a. 211/543: fraudem quoque super tumultum adiectam inmissis ab Hannibale, qui habitu Italico gnari Latinae linguae iuberent consulum uerbis, quoniam amissa castra essent, pro se quemque militum in proximos montis fugere: sed eam celeriter cognitam fraudem, oppressamque magna caede hostium; elephantos igni e castris exactos. *Liu. XXVI* 6. *τοὺς δὲ ῥωμαΐζοντας βοᾶν ὅτι Φούλουιος ὁ Ῥωμαίων στρατηγὸς κελεύει τὸ στρατόπεδον ἐκλιπόντας ἐπὶ τὸν ἐγγὺς λόφον ἀναπηδᾶν. τόδε μὲν ἦν τὸ στρατήγημα τοῦ Ἀννίβου καὶ τούτων τὰ μὲν πρῶτα πάντα κατὰ νοῦν ἀπήντησεν. App. Hann.* 41. *Quae coniectura si uera est, ut libro sexto fragmentum sit adsignandum, fortasse coniungendum est cum fragm.* 58: Paene factum est, quin castra relinquerent atque cederent hosti.

55. *Dacii nusquam quod sciam in rebus horum annorum mentio fit, quam ob rem Deci nomen latere suspicatus est Augustinus, Dasi Rothius (ad Non. l. s.). Dasii complures nobis occurrunt apud Liuium in eis qui huc pertinent libris (XXI* 48 *a.* 218/536. *XXIIII* 45 *sq. a.* 213/541. *XXVI* 33 [*ex eo Valer. Max. III* 8, 1; *cf. Appian. Hann.* 45] *a.* 210/544), *Decius unus, Capuanus, ex gente Magiorum, qui ob constantem in Romanos fidem ab Hannibale uinctus et in Africam missus, sed tempestate Cyrenas delatus et a Ptolemaeo seruatus est (Liu. XXIII* 7, 4—10. *a.* 216/536).

56. *Claudi Aselli Romani et Taureae Campani certamen a.* 215/539 *fuse narrant Liuius XXIII et* 46 *et* 47

218/541 **57.** *Gell. n. Att. II* 2, 13: Posuimus igitur uerba ipsa Quadrigarii ex annali eius sexto transscripta: Deinde facti consules Sempronius Gracchus iterum, Q. Fabius Maximus filius eius, qui priore anno erat consul. Ei consuli pater proconsul obuiam in equo uehens uenit neque descendere uoluit, quod pater erat, et, quod inter eos sciebant maxima concordia conuenire, lictores non ausi sunt descendere iubere. Vbi iuxta uenit, tum consul ait: Quid postea? Lictor ille, qui apparebat, cito intellexit, Maximum proconsulem descendere iussit. Fabius inperio paret et filium conlaudauit, cum inperium, quod populi esset, retineret.

58. *Gell. XVII* 13, 6: Item in sexto annali eiusdem (Quadrigarii) uerba haec sunt: Paene factum est, quin castra relinquerent atque cederent hosti.

59. *Non. s. u. censere p.* 267: Quadrigarius annali lib. VI: Ne nos ad certationem censeas haec incepisse.

60. *Non. s. u. aliquantisper p.* 511: Quadrigarius annali lib. VI: Aliquantisper pugnato nihil promouet Poenus.

EX LIBRO VII.

61. *Nonius s. u. habentia p.* 119: Libro septimo Claudius: Animos eorum habentia inflarat.

197/557 **62.*** *Liu. XXXIII* 10, 7: Caesa eo die (pugna ad Cynoscephalas) octo hostium milia, quinque capta. Ex uictoribus septingenti ferme ceciderunt. Si Valerio qui credat, omnium

57. cadrigrii *R* (*supr.* g *script.* a) | annalib' *R* | consul ēēm proncius *P* | graccus *VP* | iterum, Q] iterumq; *siue* iterumque *libri.* | qui *om. R* | ei consuli pater] ei ϙspat *R* | obuiam *om. R* | sciebat *Vrb.* | sunt ausi *Vrb.* | iubere ubi *V* | quid postea *VPR Iac. Gron. (interrogationis notam addidit Hertz.)* quod postea *codd. rec.* tum consul ait: descendere iube. quod posteaquam lictor *in edit. Gron.* Tum consul ait quid postea lictori illi qui apparebat. Cito intellexit Maximum *I. Gron.* | cito] *an* dictum? | iusit *R.*

58. annalii *L* annalium *r corr.* | pene *P* φ *M G V* | reliquerent *L* | hosti *om. r.*

59. certatione *L a pr. m.* | hec *WF* | incoepisse *F.*

60. quadriga. in annali. li. I *F* | pugno *V* pugnare *F.*

61. VII *V W* | animus *L a pr. m.* | habentia *om. W* | inflaret *W.*

62. duo et XXX milia *Bamberg.* | scribi *Bamb.* | capta IIII. et ccc *Bamb.*

Appian. Hann. 37, *ex quo tamen Taurea saluus cito equo aufugit. Aliud certamen simillimum T. Quincti Crispini Romani et Badi Campani extat apud Liuium XXV* 18 *(unde sua descripsit Valer. Max. V* 1, 3 *sed parum accurate)*; *in hoc, quod commissum est anno* 212/542. Crispinus supra scutum sinistrum umerum Badio hasta transfixit superque delapsum cum uulnere ex equo desiluit, ut pedes iacentem conficeret. Badius priusquam opprimeretur, parma atque equo relicto ad suos aufugit. *nomina igitur magis faciunt cum Liuio XXIII* 46, *res cum Liu. XXV* 18. *cf. Weissenborn ad Liu. XXV* 18, 3.

57. *cf. Liu. XXIIII* 43: creati consules ambo praesentes Q. Fabius Maximus consulis filius et Ti. Sempronius Gracchus iterum. — (44) pater filio legatus ad Suessulam in castra uenit. cum obuiam filius progrederetur, lictoresque uerecundia maiestatis eius taciti anteirent, praeter undecim fasces equo praeuectus senex, ut consul animaduertere proximum lictorem iussit, et ut is, descenderet ex equo, inclamauit, tum demum desiliens ‚experiri' inquit ‚uolui, fili, satin' scires consulem te esse'. *(ex Liuio Valerius Max. II* 2, 4 *qui tamen falso illud ad Suessam accidisse dicit.) Pluribus uerbis exornat Plut. Fab.* 24.

58. *Vide quae adnotauimus ad fr.* 54.

62. *Ex Liuio Oros. IIII* 20. *cf. uersus quosdam ab Alcaeo poeta de clade illa Macedonum compositos apud*

rerum inmodice numerum augenti — —. Claudius quoque duo et triginta milia hostium caesa scribit, capta quattuor milia et trecentos. Nos — Polybium secuti sumus.

63.* *Liu. XXXIII* 30: Paucos post dies decem legati ab Roma uenerunt, quorum ex 196/558 consilio pax data Philippo in has leges est, — ne plus quinque milia armatorum haberet neue elephantum ullum. bellum extra Macedoniae fines ne iniussu senatus gereret. (mille talentum daret populo Romano, dimidium praesens, dimidium pensionibus decem annorum.) Valerius Antias quaternum milium pondo argenti uectigal in decem annos inpositum regi tradit; Claudius in annos XXX quaterna milia pondo et ducena, praesens XX milia pondo. idem nominatim adiectum scribit ne cum Eumene Attali filio — nouus is tum rex erat — bellum gereret. in haec obsides accepti, inter quos Demetrius Philippi filius.

64.* *Liu. XXXIII* 36, 13: In eo proelio (quod Marcellus ad Comum contra Insubres 196/558 et Comenses commisit) supra XL milia hominum caesa Valerius Antias scribit; octoginta septem signa militaria capta et carpenta DCCXXXII et aureos torques multos, ex quibus unum magni ponderis Claudius in Capitolio Ioui donum in aede positum scribit.

65.* *Liu. XXXVIII* 41, 11: Mitiores Thraecas idem exercitus (C. Manli cons. a. 190/564 188/566), cum a Scipione eadem uia duceretur, habuerat, nullam ob aliam causam quam quod praedae minus, quod peteretur, fuerat. quamquam tunc quoque Claudius auctor est ad quindecim milia Thraecum praecedenti ad exploranda loca agmen Muttini Numidae occurrisse. quadringentos equites fuisse Numidas, paucos elephantos; Muttinis filium per

63. ne plus V milia armentorum habere *Bamberg.* ne plus quingentis armatorum haberet *Mogunt. Zonar. VIIII* 16 *facit cum Bamb.* | ducentum *Bamb.* | XX pondo *Bamb.* | ne cum Eumene] cum ne eū eni *Bamb. a. pr. m.* ne cum *Bamb. a sec. m.* nec cum Eumene *Mogunt.*

64. in Capitolium *Bamb.* | posita *Mogunt.*

65. Threcas *Bamb.* | Threcum *Bamb.* | praecedentia *Bamb.* | hostium *Bamb.* | quinquaginta *om. Bamb.* | Muttinis *Bamb.* | conseruisse *Bamb.*

Plut. Flam. 9: Ἄκλαυστοι καὶ ἄθαπτοι, ὁδοιπόρε, τῷδ' ἐπὶ νώτῳ | Θεσσαλίας τρισσαὶ κείμεθα μυριάδες | Αἰτωλῶν δμηθέντες ὑπ' Ἄρεος ἠδὲ Λατίνων. *quibus haec addit Plut.:* Τοῦτο ἐποίησε μὲν Ἀλκαῖος ἐφυβρίζων Φιλίππῳ καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποθανόντων ἐπιψευσάμενος. *Numeros Claudi etiam ductos esse ex hisce uersibus perperam intellectis suspicatur Lachmannus de font. Liu. II p.* 23.

63. *Pacis conditiones, quas hoc capite Liuius tradit, ex Polybio* (*XVIII* 27 [44 *Dind.*]) *sunt exceptis duabus:* „ne plus quinque milia armatorum habere neue elephantum ullum *et* bellum extra Macedoniae fines ne iniussu senatus gereret, *quas, cum ex Claudio aut Valerio Liuium sumpsisse ueri simile sit, supra adscripsi. cf. Nissen p.* 145. *Ceterum quae Polybius omiserat, addidit ex annalibus Liuius, etiam Zonar. VIIII* 16 *p.* 252 *habet:* καὶ τοὺς ἐλέφαντας τάς τε τριήρεις πλὴν πέντε καὶ τῆς στρατηγίδος αὐτῆς οὔσης ἑκκαιδεκήρους, καὶ χρήματα τὰ μὲν αὐτίκα δοῦναι τὰ δὲ καὶ ἐν τάξεσί τισι, καὶ μόνης τῆς Μακεδονίας βασιλεύειν, μὴ πλείους τ' ἔχειν στρατιώτας τῶν πεντακισχιλίων, μήτε πόλεμον ἔξω τῆς ἑαυτοῦ χώρας ποιεῖσθαί τινι.

64. *Omnia quae narrat Liuius c.* 36, 4—37 *de rebus a Marcello Furioque consulibus in Gallia gestis, ex Claudio Valerioque hausta esse etiam Nissenio* (*p.* 149 *sq.*) *uidentur, neque est dubium, quin hosce in animo habuerit, cum cap.* 36 *extr. haec scriberet:* id quoque inter scriptores ambigitur, utrum in Boios prius an in Insubres consul exercitum duxerit, aduersamque prospera pugna oblitterauerit, an uictoria ad Comum parta deformata clade in Bois accepta sit.

65. *Falso hoc fragm. a Krausio ad annum* 188/566 *relatum et ab eo et Rothio post fr.* 66 *positum est; pertinet enim res a Claudio relata non ad Manli sed ad Scipionis iter. Quae uerbis transcriptis apud Liuium antecedunt et subsecuntur, Polybii sunt. cf. Nissen p.* 210.

medios hostes cum centum quinquaginta delectis equitibus perrupisse; eundem mox, cum iam Muttines in medio elephantis collocatis, in cornua equitibus dispositis manum cum hoste conseruisset, terrorem ab tergo praebuisse, atque inde turbatos equestri uelut procella hostis ad peditum agmen non accessisse.

189/565 **66.*** *Liu. XXXVIII* 23, 6: Numerus interfectorum (Gallorum in Olympo monte a Cn. Manlio consule) haud facile iniri potuit, quia late per omnis amfractus montium fugaque et caedes fuit, et magna pars rupibus inuiis in profundae altitudinis conualles delapsa est, pars in siluis uepribusque occisa. Claudius, qui bis pugnatum in Olympo monte scribit, ad quadraginta milia hominum auctor est caesa. Valerius Antias, qui magis immodicus in numero augendo esse solet, non plus decem milia. numerus captiuorum haud dubie milia quadraginta expleuit, quia omnis generis aetatisque turbam secum traxerant demigrantium magis quam in bellum euntium modo.

169/585 **67.*** *Liu. XXXXIIII* 14, 8: Rhodii superbe commemoratis *meritis suis* erga populum Romanum et paene uictoriae, utique de Antiocho rege, maiore parte ad se uindicata, adiecerunt, cum pax inter Macedonas Romanosque esset, sibi amicitiam cum rege Perseo coeptam; eam se inuitos, nullo eius in se merito, quoniam ita Romanis uisum sit in societatem se belli trahere, interrupisse. tertium se annum multa eius incommoda belli sentire. mari enim intercluso inopia insulam sterilem premi amissisque maritimis iuu * * colendi itaque commeatibus. cum id ultra pati non possent, legatos alios ad Persea in Macedoniam misisse, qui ei denuntiarent Rhodis placere pacem eum conponere cum Romanis; se Romam eadem nuntiatum missos. per quos stetisset, quo minus belli finis fieret, aduersus eos quid sibi faciendum esset, Rhodios consideraturos esse. ne nunc quidem haec sine indignatione legi audiriue posse certum habeo. inde existimari potest, qui habitus animorum audientibus ea patribus fuerit. Claudius nihil responsum auctor est; tantum senatus consultum recitatum, quo Caras et Lycios liberos esse iuberet populus Romanus, litterasque extemplo ad utramque gentem ut id sciret indicatum mitti; qua audita re principem legationis, cuius magniloquentiam uix curia paulo ante ceperat, corruisse. alii responsum esse tradunt populum Romanum et principio eius belli haud uanis auctoribus conpertum habuisse, Rhodios cum Perseo rege aduersus rem publicam suam occulta consilia inisse.

EX LIBRO VIII.

146/608 **68.*** *Oros. V* 3 *p.* 289 *Hau.* Cum Metellus praetor Achaeos Boeotiosque coniunctos

66. quadraginta *om. Bamb.*

67. gentemsciret [saret *teste Vahlen*] indicatum *Laur. emend. Sigon.* | magniloquentia uix [tiauix *teste Vahlen et Madvig*] curiam *Lauresh.*

68. boetiosque *cod. Laur.* Boeotosque *uolg.* | primum *Laur.* primo *uolg.* | in phocideuisset *Laur.* in Phocaeis uic. *uolg.*

66. *Sola haec uerba Polybio uerso Liuium addidisse ex annalibus recte existumat Nissen p.* 204; *in numero captiuorum cum Liuio consentit Appian. Syr.* 42, *qui in his libris permultum Polybio usus est. etiam alium fontem Liuius XXXVIII* 47, 6 *secutus est, ubi Manlium haec dicentem facit:* qui plus quadraginta milia hominum cepi aut occidi, qui bina castra eorum expugnaui.

67. *De re cf. Nissen p.* 261 *et Weissenborn a. h. l., qui iure num fides Claudio sit habenda multum dubitant*;

duobus bellis, hoc est primum apud Thermopylas, iterum in Phocide uicisset, quorum priore bello occisa esse XX milia, secundo septem milia caesa Claudius historicus refert, — — igitur post extincta totius Achaiae praesidia, destitutarum euersionem urbium Metello praetore meditante, consul Mummius repentinus cum paucis uenit in castra, qui dimisso statim Metello Corinthum sine mora expugnauit.

69.* *Oros. V* 4 *p.* 292 *Hau.*: Eodem tempore trecenti Lusitani cum mille Romanis in quodam saltu contraxere pugnam, in qua LXX Lusitanos, Romanos autem CCCXX cecidisse Claudius refert, et cum uictores Lusitani sparsi ac securi abirent, unus ex is longe a ceteris segregatus, cum a circumfusis equitibus pedes ipse deprehensus unius eorum equo lancea perfosso, ipsius equitis ad unum gladii ictum caput desecuisset, ita omnes metu perculit, ut prospectantibus cunctis ipse contemptim atque otiosus abscederet. 146/608

70. *Gell. XVII* 13, 5: Praeterea animaduertimus Quadrigarium in octauo annalium particula ista (quin) usum esse obscurissime. uerba ipsius posuimus: Romam uenit, uix superat, quin triumphus decernatur.

71. *Diomed. I* 378 *P. p.* 383 *K.*: Claudius octauo historiarum: Flacco ospicatur.

72. *Nonius s. u. murmurari p.* 478: Quadrigarius annali lib. VIII: In eo loco populus murmurari coepit.

EX LIBRO VIIII.

73. *Priscian. VII p.* 867 *P.* 347 *H.*: Claudius — in eodem (VIIII annali): Vbi decreuerunt, commemorant Graccho, foedus prior Pompeianum non esse seruatum. (187/617)

69. in qua LXX mil. lusitanos a romanos *Laur. an* e Romanis? | cum circumf. (*om.* a) *uolg.* a *exhibent cod. Laur. et Portens. saec. X* | depraehensus *Laurent.* | unius *om. Laur. praebent cod. Donaueschiny. et Vindobonensis* 3800.

70. thumphus (i *sup.* t *script.*) *L.*

71. flacco *AB et codex Scioppii* flaccio *M om. uolg.* | ospicatur *A et codex Scioppii* hospicatur *B uolg.* sospicatur *M b.*

73. graecho *R* gracco *L r* gracho *B G K* graco *H* | fedus *D* | Pompianum *K.*

Polybius (XXVIII 14) alia de oratione quam Rhodii hoc anno habuissent, rettulerat. Quae adnectitur a Liuio narratio aliorum, fortasse Valeri Antiatis est (Nissen p. 261).

68. 69. *Orosius sua sumpsit ex Liuio, cf. Moerner p.* 123.

70. *De Aemilio Paulo (a.* 147/597*) cogitat Krause conlato Liuio XXXXV* 35; *potuit tamen idem de aliis imperatoribus dici.*

71. *Popma refert ad Q. Fuluium Flaccum, qui cum imperio in Hispania fuit et Celtiberos debellauit, sed res prorsus incerta.*

73. *Videtur esse sermo de altero foedere inter Romanos Numantinosque icto, de quo cum a Graccho Mancini quaestore cum Numantinis ageretur, prioris illius foederis Pompei consulis, quod populus Romanus infirmauerat, Numantinos mentionem iniecisse ueri est simillimum. cf. Liu. epit.* 54: Q. Pompeius consul (*a.* 141/613) in Hispania Termestinos subegit. cum isdem et Numantinis pacem ab infirmitate a populo Rom. infirmatam *Gronou.*) fecit. *Oros. V* 4: Mancinus consul, postquam a Popillio apud Numantiam suscepit exercitum, adeo infeliciter proelia cuncta gessit atque in id suprema desperatione perductus est, ut turpissimum foedus cum Numantinis facere cogeretur, quamuis et Pompeius iam aliud aeque infame foedus cum iisdem Numantinis paulo ante pepigisset. *cfr. fr. Val. Ant. p.* 274 *Krause.*

74. *Prisc. VII p.* 767 *P.* 347 *H.*: Claudius in VIIII annali: Qui prior bellum quod cum his gestum erat, meminissent.

75.* *Lactant. in schol. ad Stat. Theb. VIII* 1: Claudius: heri recedens uesperi Numantinis incidit.

EX LIBRO XIII.

99/665 **76.** *Gell. XIII* 29 (28), 1: Verba sunt Claudi Quadrigarii ex annalium eius XIII: Contione dimissa Metellus in Capitolium uenit cum mortalibus multis. inde domum proficiscitur, tota ciuitas eum reduxit.

EX LIBRO XV.

77. *Diomed. I p.* 379 *P.* 383 *K.*: Claudius annalium quinto decimo: Grundibat grauiter pecus suillum.

EX LIBRO XVI.

78. *Non. s. u. hinnibunde p.* 122: Claudius annalibus libro XVI: Equae hinnibunde inter se spargentes terram calcibus.

EX LIBRO XVIII.

79. *Gell. I* 7, 9: In duodeuicesimo annali eiusdem Quadrigarii principium libri sic scriptum: Si pro tua bonitate et nostra uoluntate tibi ualitudo subpetit, est quod speremus, deos bonis bene facturum.

80. *Senec. de benef. III* 23, 2: Claudius Quadrigarius in duodeuicesimo annalium tradit, cum obsideretur Grumentum et iam ad summam desperationem uentum esset, duos seruos

74. annalium *r* | qui *in litura h* | meminisset *h.*

75. Herius *Roth.*

76. cum mortalibus multis *Hertz cum LrPφGMVO* cum multis mort. *ceteri libri Hertzi* | inde dom.] *sic Hertz cum LrPMVφO* cum *post* inde *addunt ceteri eius libri.*

77. Claudius lib. XVI agni *Noni libri praeter F qui* XV *exhibet* | annalium *A* | grandibat *A* | pecus suillum *A b* pe * cus s * illum *B* pecus sullum *M* grundibant grumiter pecus suillum *Non. cf. Hertz in Iahni ann.* 1862 *p.* 780.

78. claudibus *F a pr. m.* | eq̃; *W* | hinnibundę *L* hinnibundae *W* hinnibunde *F* (*uid. lemma*).

79. duodeuicesimo *VPR (Stephanus)* duodeuigesimo *exc. Scioppii* duodecimo *uel* XII *codd. rec.* | subpetit *V* suppetit *PR codd. rec.*

80. duodecimo *cod. Pal. tertius Gruteri* | seuos *cod. Rottendorfii* | hostes *cod. Trossii.* | serui erant *cod. Rottendorfii. cod. Guelferb. I* | et quaer. *cod. Rott. cod. Tross.* quaerentibusque

74. *An ex eadem narratione depromptum?*

76. *Recte Q. Caecilium Metellum Numidicum dictum esse intellexit Popma. cf. Liu. perioch.* 69: Q. Caecilius Metellus ab exsilio ingenti totius ciuitatis fauore reductus est. *App. b. c. I* 33: *Μετέλλῳ δ' ἡ κάθοδος ἐδόθη, καί φασιν αὐτῷ τὴν ἡμέραν οὐκ ἀρκέσαι περὶ τὰς πύλας δεξιουμένῳ τοὺς ἀπαντῶντας.*

77. *Idem fragm. sed corruptum seruauit Non. s. u. grundire p.* 465.

80. *Cf. Macrob. I* 11, 23: Cum premeret obsidio Grumentum, serui relicta domina ad hostes transfuguntor. Cept deinde oppido impetum in domum habita conspiratione fecerunt et extraxerunt dominam

ad hostem transfugisse et operae pretium fecisse. deinde urbe capta passim discurrente uictore illos per nota itinera ad domum, in qua seruierant, praecucurrisse et dominam suam ante se egisse. quaerentibus quaenam esset, dominam et quidem crudelissimam ad supplicium ab ipsis duci professos esse. eductam deinde extra muros summa cura celasse, donec hostilis ira consideret. deinde ut satiatus miles cito ad Romanos mores rediit, illos quoque ad suos redisse et dominam sibi ipsos dedisse. Manumisit utrumque e uestigio illa nec indignata est ab his se uitam accepisse, in quos uitae necisque potestatem habuisset.

EX LIBRO XVIIII.

81. *Gell. XV* 1, 5: Percontatus ego sum, quid esset illud mirum Quadrigarii. Repetit (Iulianus rhetor): In eo igitur libro scriptum inueni, cum obpugnaret L. Sylla in terra Attica Piraeum et contra Archelaus regis Mithridati praefectus ex eo oppido propugnaret, turrim ligneam defendendi gratia structam, cum ex omni latere circumplexa igni foret, ardere non quisse, quod alumine ab Archelao oblita fuisset. Verba Quadrigarii ex eo libro [undeuicensimo § 4] haec sunt: Cum Sylla conatus esset tempore magno, eduxit copias, ut Archelai turrim unam, quam ille interposuit, ligneam incenderet. Venit, accessit, ligna subdidit, submouit Graecos, ignem admouit; satis sunt diu conati, numquam quiuerunt incendere; ita Archelaus omnem materiam obleuerat alumine. quod Sylla atque milites mirabantur, et postquam non succendit, reduxit copias. 87/667 uel 86/668

82. *Gell. X* 1, 3: Quintum Claudium in libro undeuicesimo C. Marium creatum ‚septimo' consulem dixisse. 87/667

83. *Gell. XX* 6, 11: Quadrigarius in annali undeuicensimo uerba haec posuit: C. Mari, ecquando te nostrum et rei publicae miserebitur? 87/667

quando aut essent *cod. Tross.* | ad supplicium *om. cod. Tross.* | professus est *cod. Guelf. I* | hostilis cura *cod. Tross.* | cito *et* mores *om. cod. Tross.* | illosque ad *cod. Tross.* | ab eis se *cod. Tross.*

81. quadrigarū *O* | silla *r* φ | atica φ | piracum *r* pyreum *VG* | opido *L* | ligneam ac def. *r* ligne ac def. *L* lignea def. *V ante corr.* | cum ex omni] cum *om. r.* ex *om. PGV* | quisse] quiq; φ *ante corr.* | ab Arch.] ab *om. PGV* ab Archelao alumine *uolg.* | silla *Lr* | tempore magno] opere magno *Lipsius.* impete magno *Gronou. ego quamquam uitium subesse suspicor, prima fragmenti uerba temptare nolui* | interposuit] imposuit *P V* inposuit *G* | grecos *P*φ*V* grecōs *r* (s *in ras.*) | satis *om. L* | ita] item *r* ite *V ante corr.* | silla *Lr.*

82. C. *deest in BL*φ.

83. C. Mari] e mari φ C. Marii *Mo* | ecquando] etquando *VGMP*φ*o.*

uultu poenam minante ac uoce obuiis adserente, quod tandem sibi data esset copia crudelem dominam puniendi, raptamque quasi ad supplicium obsequiis plenis pietate tutati sunt. — *Popma hanc rem refert ad bellum Marsicum, fortasse ad a.* 89/665, *quo* A. Gabinius legatus rebus aduersus Lucanos prospere gestis et plurimis oppidis expugnatis in obsidione hostilium castrorum cecidit *(Liv. per.* 76). *cf. Kiene, der röm. Bundesgenossenkrieg p.* 213 *not.* 2.

81. *Turres* (κατὰ τὸ τεῖχος) *aedificasse Archelaus contra Sullam etiam Appian. Mithr.* 31 *refert, sed nil de alumine.*

82. 83. *Pertinere uidentur ad id tempus, quo* Cinna et Marius in urbem recepti sunt; qui uelut captam eam caedibus ac rapinis uastauerunt — et citra ulla comitia consules in sequentem annum se ipsos renuntiauerunt *(Liu. per.* 80).

82/672 **84.*** *Oros. V* 20 *p.* 348 *Hau.*: Syllae etiam et Marii adulescentis maximum tunc proelium apud Sacriportum fuit, in quo de exercitu Marii caesa sunt XXV milia, sicut Claudius scribit.

85. *Gell VIIII* 1, 1: Quintus Claudius in undeuicesimo annali, cum oppidum a Metello proconsule oppugnari, contra ab oppidanis desuper e muris propugnari describeret, ita scripsit: Sagittarius cum funditore utrimque summo studio spargunt fortissime. sed sagittam atque lapidem deorsum an sursum mittas, hoc interest: nam neutrum potest deorsum uersum recte mitti, sed sursum utrumque optime. Quare milites Metelli sauciabantur multo minus et, quod maxime opus erat, a pinnis hostis defendebant facillime funditores.

86. *Gell XIII* 30 (29), 7: Praeterea memini, Quadrigarium in undeuicensimo faciem pro statura totiusque corporis figura dixisse.

EX LIBRO XXI.

87. *Gell. X* 13, 4: Sed Q. Claudius in uicesimo primo annali insolentius paulo hac figura est ita usus: Enim cum partim copiis hominum adulescentium placentium sibi.

88. *Nonius s. u. auariter p.* 510: Quadrigarius annali lib. XXI: Crudeliter ille, nos misericorditer; auariter ille, nos largimur.

EX LIBRO XXIII.

89. *Gell. X* 13, 4: Itemque Claudi in uicesimo tertio annali uerba haec sunt: Sed idcirco me fecisse, quod utrum neglegentia partim magistratum an auaritia an calamitate populi Romani euenisse dicam, nescio.

85. cur fund. *r a pr. m.* | fonditore *B* | fortissimę *V* | amittas *BL* | pennis *VPLBPMrg* funditore *in Hertzi edit. min. ex libris* funditores *edit. Badian.*

86. quadrigarii *L* | undeuicensimō *Hertz cum M* undeuicesimo *rPφGVo* undecimo *ceteri libri Hertzi.*

87. Q.] q̃ *rBφ* que *L* | in XXI. *P* | partim] ptī *B* | copiis] corpus *r* | adulescentium *Hertz cum BPoVM* adulescentum *V* adholescensiū *r* adolescentem *ceteri libri Hertz.*

88. largiter *coni. Bentin.*

89. itemque] item.q. *MP* | claudius φ | in XXIII *P* | neclegentia *M* | pti *B* | magistratum *Hertz* cum *BLφMPo* magistratuum *ceteri libri Hertzi* | ante auaritia ante cal. *L* an auarina a calamitate φ *(secund.* a *ex corr.)* calami ppti *B* | euenisse * * dicam φ.

84. *Cf. Eutrop. V.* 8 *(qui cum Orosio ex eodem fonte Liui hausisse uidetur):* Sed cum Romae mutati consules essent, Marius, Marii filius, ac Papirius Carbo consulatum accepissent, Sulla contra Marium iuniorem dimicauit et uiginti milibus eius occisis quadringentos de suis perdidit. *Claudius fortasse ipso Sulla usus est, de numero certe hostium occisorum consentit cum eo (apud Plut. Sull.* 28*): ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ Σύλλας φησὶν εἰκοσιτρεῖς μόνους ἀποβαλεῖν, ἀποκτεῖναι δὲ τῶν πολεμίων δισμυρίους καὶ λαβεῖν ζῶντας ὀκτακισχιλίους. An etiam qui postea ab Orosio adlati sunt numeri inmensi hostium Sullae, ex Claudio et per eum e Sulla originem ducunt? constat enim eum morem fuisse Sullae (cf. Quellen des Plut. p.* 59*), ut numerum militum suorum interfectorum ridiculum in modum minueret, augeret hostium. atque hic Orosius militum Norbani nouem milia occisa esse refert, Quincti decem milia, Samnitium ad portam Collinam etiam octoginta.*

85. *Q. Caecilius Metellus Pius (cons.* 80/674*) pro consule bellum gessit in Hispania contra Sertorium ab anno* 79/675 *usque ad annum* 72/682.

86. *Eadem sententia haec uox utitur in fragm.* 10b *libri primi, sed audacius eam ob causam numerum hunc Gelli Mercer ad Non. p.* 662 *mutat in 'primo'.*

INCERTAE SEDIS FRAGMENTA.

90. *Gell. V* 21, 6: Velim doceas nos, cur ‚pluria' siue ‚compluria', nihil enim differt, non Latine sed barbare dixerint M. Cato, Q. Claudius, Valerius Antias, L. Aelius, P. Nigidius, M. Varro.

91. *Seru. ad Verg. Georg. I* 103: Sane Rubellius Blandus et Quadrigarius historici dicunt, Gargarum flumen uocari in finibus Thurinis. Ad illud fuisse oppidum mediocre quod Garga nunc uicus est, quem Troes obscuri centum quinquaginta ignoto et incerto duce insederunt; scilicet nomine a uertice Idaeo translato, a quo ciuitas etiam in finibus Troicis Gargara appellatur.

92. *Nonius s. u. pedetemtim p.* 29: Quadrigarius annalibus: Exercitu instructo pedetemtim milites ducere coepit.

93. *Nonius s. u. congermanescere p.* 90: Quadrigarius annalium: Facite exempla eorum, ut nos cum illis congermanescere sciatur.

94. *Nonius s. u. lutum p.* 212: Claudius annalium: Pluuia, imbri, lutus erat multus.

95. *Nonius s. u. populat p.* 471: Quadrigarius: Agrum Nolanum populare coeperunt.

96. *Priscian. VIIII p.* 869 *P. p.* 484 *H.*: Claudius: pugna acriter commissa, multis utrimque interitis.

90. Q.] q̂ *VRP.*

91. *solus Vossianus (saec. X) seruauit.* Idaeo] ideo *Voss.*

93. *an* exemplo? | eorum *add. F sec. man.* | germanescere *F.*

94. annali IIII: pluuia *Aldin.* | pluuiae *Gifan. Vrsin.* pluuio *anonym. ap. Gerlach.* | luctus *W pr. m.* | multis *W pr. m.*

95. popularet *V* | coperunt *W.*

96. iacriter *K* | utrīque *ex* utrūque *corr. D* utrumque *B (sec. man. sup. alt.* u *scripsit* i*)* utrunque *G.*

SCHUL-NACHRICHTEN.

I. Verfügungen des Königl. Provincial-Schul-Collegiums.

Vom 16. April 1867. Uebersendung einer vom Königl. Unterrichtsministerium veranlassten Zusammenstellung der für das Probejahr der Candidaten des höheren Schulamts geltenden Bestimmungen.

21. Mai 1867. Abschläglicher Bescheid auf eine in Betreff des zu einer vierwöchentlichen militärischen Uebung einberufenen Dr. Arndt erhobene Reclamation.

16. Juli 1867. Genehmigung zur Einführung des griechischen Vocabulariums von Kübler in Quarta und Tertia.

22. August 1867. Ergänzende Bestimmungen zu der Verfügung vom 16. April.

23. August 1867. Genehmigung zur Einführung des Elementarbuchs der englischen Sprache von Dr. Immanuel Schmidt.

20. September 1867. Die zu Officieren ernannten Lehrer sind nach einem Erlasse des Königl. Unterrichtsministeriums vom 26. August d. J. im Falle einer Mobilmachung in Zukunft nicht mehr zu reclamiren.

24. October 1867. Einzelne specielle Anweisungen resp. Abänderungen, die Abiturienten-Prüfung betreffend.

18. December 1867. Von den Programmen sind in Zukunft an das Königl. Provincial-Schul-Collegium je 336 resp. 337, an die Geheime Registratur des Königl. Ministeriums je 126 Exemplare einzusenden.

7. Januar 1868. Mittheilung der Ferien-Ordnung für das laufende Jahr. Die Osterferien währen vom 4. bis zum 20. April excl., die Pfingstferien vom 29. Mai bis zum 4. Juni excl., die Sommerferien vom 4. Juli bis zum 3. August excl., die Michaelisferien vom 26. September bis zum 12. October excl., die Weihnachtsferien vom 19. December d. J. bis zum 4. Januar 1869.

4. März 1868. Uebersendung der unter dem 22. Januar d. J. erlassenen neuen Instructionen für die Directoren, Lehrer und Ordinarien der höheren Unterrichts-Anstalten.

7. März 1868. Genehmigung zur Einführung der lateinischen Schulgrammatik von Ellendt-Seyffert an Stelle der bisher in Gebrauch gewesenen Grammatiken von Dr. Meiring.

II. Lehrer-Collegium.

Mit Ablauf des vorletzten Schuljahres hatte der Oberlehrer Fittbogen sein Amt niedergelegt und war in den Ruhestand getreten, nachdem er über 42 Jahre an der Anstalt gewirkt hatte. Die Dankbarkeit und Liebe seiner Schüler, deren er sich von jeher erfreut, und die auch bei seinem Abschiede von der Schule einen schönen und unverfälschten Ausdruck gefunden hat, sowie die Verehrung und herzliche Zuneigung aller seiner Amtsgenossen, mit denen er stets in ungetrübter Eintracht wirkte, sichern ihm ein wohlverdientes otium cum dignitate. Zu gleicher Zeit schieden der

Pastor Dr. Loewenstein und die Candidaten Trantow und Dr. Kerber aus ihrem Verhältnisse zum Gymnasium. Die Hoffnung aber, welche wir gehegt hatten, den erkrankten Dr. Leo nach völliger Wiedergenesung zu uns zurückkehren zu sehen, ging weder zu Ostern noch später in Erfüllung, vielmehr wurden wir im letzten Quartale durch die Kunde von dem nach langem Leiden am 5. Februar zu Brandenburg erfolgten Tode unseres an Jahren noch jungen, aber an Charakter gereiften und durch Wissen und Lehrgeschick zu den besten Hoffnungen berechtigenden theuren Collegen in schmerzliche Trauer versetzt.

Die entstandenen Vacanzen wurden durch die Ascension der Oberlehrer Dr. Rasmus und Dr. Peter sowie des Mathematicus Dr. Freyer in die resp. zweite, dritte und vierte Oberlehrerstelle, und durch die Berufung der Schulamts-Candidaten Seiffert aus Guben und Dr. Genz aus Landsberg a. W., sowie des noch ungeprüften Candidaten Meyer ausgefüllt. Gleichzeitig wurden wir durch die Gründung einer fünften Oberlehrer-Stelle und die Berufung des dritten ordentlichen Lehrers Dr. Hartz in dieselbe den vorgesetzten Behörden zum Danke verpflichtet.

Das Sommersemester verlief, abgesehen von der Einberufung des Landwehr-Lieutenants Dr. Arndt zu einer vierwöchentlichen militärischen Uebung, ohne nennenswerthe Störung. Während der Abwesenheit des Genannten bethätigte der Oberlehrer a. D. Fittbogen sein Wohlwollen gegen die Schule durch freiwillige Uebernahme von 10 wöchentlichen Lectionen.

Mit Beginn des Wintersemesters verliess uns der Oberlehrer Dr. Freyer, um einem ehrenvollen Rufe an das zu reorganisirende Pädagogium zu Ilfeld zu folgen. Er hat uns drei Jahre lang angehört und in dieser Zeit zugleich die Stelle des ersten Mathematicus und des Alumnats-Inspectors verwaltet. In beiden Beziehungen hat er dem Gymnasium vortreffliche Dienste geleistet und sich durch die Entschiedenheit seines Charakters und die Ehrenhaftigkeit und Tüchtigkeit seines Wesens allgemeine Anerkennung erworben.

Da gleichzeitig die Theilung der überfüllten Unter-Tertia in zwei coordinirte Cöten unabweislich geworden, und somit aufs Neue das Bedürfniss der Ergänzung und Verstärkung des Lehrer-Collegiums eingetreten war, wurden die candidati probandi Püschel, Dr. Hille und Sonntag zu commissarischer Beschäftigung an der Anstalt berufen und die Weiterbeschäftigung des Candidaten Meyer von der vorgesetzten Behörde genehmigt. Doch musste schon vor Neujahr der Erstgenannte wegen schwerer Erkrankung sein Amt niederlegen, und es war als ein Glück anzusehen, dass seine sofortige Ersetzung durch den cand. proband. Juling möglich war. Die definitive Besetzung der Stelle des Oberlehrer Dr. Freyer wurde bis Ostern d. J. verschoben, und vorläufig nur dem Dr. Kretschmer das Amt des ersten Mathematicus, sowie dem Dr. Arndt die Inspection des Alumnats übertragen.

Aus Gründen, deren Erörterung sich der Oeffentlichkeit entzieht, wurde zu Ostern v. J. eine dreiklassige Vorschule an der Anstalt errichtet. Dieselbe trug zunächst einen privaten Charakter, ist aber unter dem 30. December v. J. als integrirender Theil des Gymnasiums höheren Orts anerkannt worden. Definitive Anstellung haben an derselben gefunden der Lehrer und Unterdirigent Raue und der Lehrer Mühlpforth, beide früher an den Vorklassen der hiesigen Realschule beschäftigt; provisorisch ist an ihr angestellt der Candidat Schmidt.

Die Existenz der Vorschule ist durch ihre schnell gestiegene Frequenz schon jetzt äusserlich legitimirt; ihre innere Berechtigung wird sie durch ihre Leistungen darzuthun haben.

Besondere Erwähnung verdient noch, dass der Unterzeichnete im Laufe des Winters durch die Wahl des Presbyteriums der reformirten Gemeinde zum Mitglied des Gymnasial-Curatoriums ernannt ist, dessen Beisitzer er früher nur gewesen war. Möge diese Erwählung für die Anstalt von Nutzen sein.

Der Bestand des Lehrer-Collegiums

ist gegenwärtig folgender:

1. Director Dr. Kock.
2. Erster Oberlehrer Prorector Schwarze (Custos der Schülerbibliothek).
3. Zweiter Oberlehrer Dr. Rasmus.

4. Dritter Oberlehrer Dr. Peter.
5. vacat.
6. Fünfter Oberlehrer Dr. Hartz.
7. Erster ordentlicher Lehrer Dr. Fittbogen (Custos der Westermannschen Bibliothek).
8. Zweiter ordentlicher Lehrer Dr. Kretschmer, erster Mathematicus.
9. Dritter ordentlicher Lehrer Dr. Arndt (Alumnats-Inspector).
10. vacat.
11. Erster wissenschaftlicher Hülfslehrer Seiffert (Vertreter der fünften ordentl. Lehrerstelle).
12. Sechster ordentlicher Lehrer Dr. Genz.
13. Siebenter ordentlicher Lehrer, Elementar- und Turnlehrer Schulz.
14. Zweiter wissenschaftlicher Hülfslehrer cand. prob. Dr. Hille.
15. Dritter wissenschaftlicher Hülfslehrer cand. prob. Sonntag.
16. Fünfter wissenschaftlicher Hülfslehrer cand. prob. Juling.
17. Sechster wissenschaftlicher Hülfslehrer cand. Meyer.
18. Erster Lehrer der Vorschule Raue (Unterdirigent).
19. Zweiter Lehrer der Vorschule Mühlpforth.
20. Dritter Lehrer der Vorschule cand. Schmidt.
21. Technischer Hülfslehrer Organist Buchwald.

Hierzu kommt als Lehrer des Englischen Oberlehrer Dr. Walther.

III. Schüler.

Die Frequenz der Anstalt gestaltete sich folgendermassen:

A. Sommersemester.

Gymnasium.										Vorschule.			
VI.	V.	IVb.	IVa.	U.III.	O.III.	U.II.	O.II.	I.	Summa	3. Cl.	2. Cl.	1. Cl.	Summa
62.	55.	43.	42.	62.	49.	40.	22.	28.	403.	22.	19.	22.	63.

Unter den Gymnasiasten waren 393 Evangelische, 4 Katholiken und 6 Juden; aus dem Schulort 269, von auswärts 134. Die Vorschule besuchten 59 Evangelische, 1 Katholik und 3 Juden; aus dem Schulort waren 61, von auswärts 2.

B. Wintersemester.

Gymnasium.											Vorschule.			
VI.	V.	IVb.	IVa.	U.IIIa.	U.IIIb.	O.III.	U.II.	O.II.	I.	Summa	3. Cl.	2. Cl.	1. Cl.	Summa
57.	61.	37.	37.	36.	38.	56.	40.	22.	29.	413.	26.	36.	20.	82.

Unter den Schülern des Gymnasiums waren 400 Evangelische, 7 Katholiken und 6 Juden; 274 Einheimische und 139 Auswärtige. Die Vorschule besuchten 79 Evangelische und 3 Juden; aus dem Schulort waren 79, von auswärts 3.

In dem mit dem Gymnasium verbundenen, seit Michaelis v. J. unter der Inspection des Dr. Arndt stehenden Alumnat befanden sich zuletzt 16 Schüler: 3 Inhaber einer ganzen, 11 Inhaber einer halben Freistelle und 2 Pensionaire. Ueber die Ausführung des vom Königl. Oberstaatsanwalt Meuss als Mitglied des Curatoriums entworfenen Planes zur Reorganisation dieses Instituts schweben die Verhandlungen noch; im Interesse des Gymnasiums ist ihnen ein baldiger, günstiger Abschluss dringend zu wünschen.

Die üblichen Geldstipendien sind auch in diesem Jahre sowohl von dem Curatorium der Anstalt, als auch von dem Unterstützungsverein für hülfsbedürftige Gymnasiasten der Neumark an würdige Schüler vertheilt worden. Die Bibliothek zur Vertheilung von Schulbüchern an Bedürftige hat aus dem Ertrage einer am 24. Februar veranstalteten musikalisch-declamatorischen Abendunterhaltung eine namhafte Vermehrung erfahren.

Der Gesundheitszustand der Schüler war im Allgemeinen günstig. Die Schüler der oberen Klassen verdienen die Anerkennung, dass sie weniger als früher sich durch vorübergehende Unpässlichkeit im regelmässigen Besuch der Lectionen hindern liessen.

Von den Primanern der Anstalt erhielten nach abgelegter Maturitäts-Prüfung das Zeugniss der Reife:

a. zu Michaelis v. J.:

1. Karl Gillert aus Warnick bei Cüstrin, 19 Jahr alt, Sohn eines Mühlenbauers, evang. Conf., 3 Jahr auf dem Gymnasium und in Prima; er studirt Philologie.
2. Gottlob Schoeppa aus Spiegel im Warthebruche, 21 Jahr alt, Sohn eines Lehrers, evang. Conf., 6 Jahr auf der Anstalt und 2½ Jahr in Prima; er studirt Theologie.
3. Paul Spiegelberg aus Frankfurt a. O., 20 Jahr alt, Sohn eines Königl. Kreisgerichts-Raths, evang. Conf., 8½ Jahr auf der Anstalt und 2½ Jahr in Prima; er studirt Jurisprudenz.
4. Hugo Krihning aus Frankfurt a. O., 19½ Jahr alt, Sohn eines verstorbenen Rechnungs-Raths, evang. Confession, 10 Jahr auf der Anstalt und 2 Jahr in Prima; er studirt Jura und Cameralia.

b. zu Ostern d. J.:

1. August Schiele aus Drossen, 18½ Jahr alt, Sohn eines verstorbenen Schmiedemeisters, evang. Conf., 6 Jahr auf der Anstalt, 2 Jahr in Prima; er studirt Medicin.
2. Paul Zeidler aus Frankfurt a. O., 18 Jahr alt, Sohn eines Musiklehrers, evang. Conf., 7 Jahr auf der Anstalt, 2 Jahr in Prima; er studirt Philologie.
3. Albert Warnecke aus Dissen bei Osnabrück, 20 Jahr alt, Sohn eines verstorbenen Schulvorstehers, evang. Conf., 6½ Jahr auf der Anstalt, 2 Jahr in Prima; er studirt Jurisprudenz.
4. Karl Weyrach aus Frankfurt a. O., 20 Jahr alt, Sohn eines verstorbenen Kaufmanns, evang. Conf., 10 Jahr auf der Anstalt, 2 Jahr in Prima; er widmet sich dem Baufach.
5. Wilhelm Roehle aus Seehausen, 20 Jahr alt, Sohn eines verstorbenen Auctions-Commissarius, evang. Conf., 9 Jahr auf der Anstalt, 2 Jahr in Prima; er studirt Medicin.
6. Julius Ritschl aus Posen, 17½ Jahr alt, Sohn eines verstorbenen Gymnasial-Oberlehrers, evang. Conf., 1 Jahr auf der Anstalt und in Prima; er studirt Jurisprudenz.

IV. Lehrverfassung.

Aus Gründen der Raumersparniss müssen wir die Veröffentlichung des Grundlehrplans der Vorschule für das nächste Jahr vorbehalten und rücksichtlich der Lehrverfassung des eigentlichen Gymnasiums, die eine wesentliche Veränderung nicht erfahren hat, auf das Programm des vorigen Jahres verweisen. Wir bemerken, um einer bestehenden Vorschrift zu genügen, dass am Zeichen-Cursus für obere Klassen im Ganzen 35 Schüler sich betheiligt haben, und dass im abgelaufenen Winter auch ein regelmässiger Turnunterricht hat ertheilt werden können, indem die hiesige städtische Turnhalle dem Gymnasium gegen eine Vergütigung zur Mitbenutzung überlassen worden ist.

Im Uebrigen bringen wir nur eine Uebersicht über die in den beiden oberen Klassen gelesenen lateinischen und griechischen Autoren und, in Folge höherer Anordnung, die Themata der in denselben Classen angefertigten deutschen und lateinischen Aufsätze, die Themata für die schriftlichen Arbeiten der Abiturienten und eine Uebersicht über die Vertheilung der Lectionen der Gymnasial-Classen im Sommer- und Wintersemester zur öffentlichen Kenntniss.

Lateinische Lectüre.

a. In Prima. Cicero Brutus und de officiis (mit Auswahl). Horaz carm. lib. IV und I nebst einzelnen Satiren.

b. In Ober-Secunda. Cicero pro Murena, Livius lib. II und XXI. Virgil Aeneis lib. I, II und III Anfang.

c. In Unter-Secunda. Cicero in Catilin. I—IV. Sallust Catilina. Cicero de senectute und de amicitia. Virg. Aeneis lib. VIII und IX.

Griechische Lectüre.

a. In Prima. Plato Phaedo. Thucyd. I, 18—43; II, 1—10; 34—46. Sophocles Aiax. Hom. Il. I—IX.

b. In Ober-Secunda. Herodot VI, 94—140; VII, 1—50. Xen. memorab. lib. I cap. 1, 4, 5, 6, 7. lib. II cap. 1, 3, 4, 9 und 10. lib. III cap. 6 und 7. Hom. Od. X—XII, V und VI (privat. IX, XVI und XVII, XII, VII, VIII. IX).

c. In Unter-Secunda. Xen. Cyrop. I, 1—4. Plutarch Agis und Cleomenes. Hom. Od. III und IV.

Themata der Aufsätze.

a. Prima. Deutsch. England unter Elisabeth (nach Schiller). Richard III. nach Shakespeare. Herodot's Vorstellungen vom Neide der Götter. Das dramatische Element in Schiller's Romanzen. Das Mittelmeer als Vermittelung der Cultur bis auf Columbus (Classenarbeit). Alexander und Pyrrhus. Die Kampfspiele der Griechen und die Turniere des Mittelalters. Das Land der Phäaken. Der Sänger nach Göthe's Ballade. Inwiefern sind Bücher gute Gesellschafter?

Lateinisch. Virgilius qua ratione Homerum imitatus sit. Dignum laude virum musa vetat mori. Prudens futuri temporis exitum cet. Sibi imperare summum imperium. Ajacem Telamonium qualem descripserit Sophocles. Ulixes Achillis arma vindicat. Graecia capta ferum victorem cepit cet. (Classenaufsatz). Temporis unius honesta avaritia. Nescire quid antea quam natus sis acciderit, id est semper esse puerum. Cn. Pompejo difficilius fuit partam gloriam tueri quam parare.

b. Ober-Secunda. Deutsch. Inwiefern ruhen im Vaterlande die Wurzeln unserer Kraft. Ueber Goethe's Gedicht: Beherzigung II. Charakteristik des Odysseus nach der Odyssee. Ueber die Vorzüge der gemässigten Zone vor der kalten und heissen. Wie fruchtbar ist der kleinste Kreis, wenn man ihn wohl zu pflegen weiss (Chrie). Aus welchen Gründen wird auf den Gymnasien das Altdeutsche getrieben. Charakteristik von Walther Fürst, Stauffacher und Melchthal. Wer an den Weg baut, hat viele Meister. Was preist Goethe im Epilog zur Glocke an Schiller. Grundgedanken der „Zueignung“ von Goethe. Die segensreichen Wirkungen der Eisenbahnen. Hannibal's Alpen-Uebergang.

Lateinisch. Quae vitia maxime in M. Antonio vituperanda sint. Quae res Romae in consulatus petitione plurimum valuerint. Male parta male dilabi exemplis demonstretur. Narretur primum bellum Punicum.

Themata der Abiturienten-Arbeiten.

1. Deutsch. Michaelis. Wie ist der scheinbare Widerspruch aufzuheben zwischen den beiden Sprichwörtern: Kein Meister fällt vom Himmel, und: Der Künstler wird geboren. Ostern. Dr. Martin Luther's Bedeutung für die deutsche Literatur.

2. Lateinisch. Michaelis. Recte Goethius dixit Caesaris nece nullum unquam facinus patratum esse ineptius. Ostern. Invidia gloriae comes.

3. Mathematik. Michaelis. Wie gross ist die Wahrscheinlichkeit, mit 3 Würfeln über 11 zu werfen. — Ein Dreieck zu zeichnen aus dem Umfange, dem Radius des der einen Seite angeschriebenen Berührungskreises und dem Verhältniss der Abschnitte, in welche diese Seite durch die Halbirungslinie des Gegenwinkels getheilt wird. — Ein Dreieck aufzulösen aus der Differenz zweier Seiten und den Radien der diesen Seiten angeschriebenen äusseren Berührungskreise. Dazu ein numerisches Beispiel. — Die Höhe eines abgestumpften geraden Kegels aus dem Mantel, der Fläche.

des grösseren Grundkreises und dem Winkel zwischen der Seite und dieser Fläche zu berechnen.

Ostern. Bei Ausgrabung eines Brunnens werden am ersten Tage 100 cub.', an jedem folgenden Tage 2,5 cub.' weniger Erde ausgehoben. In wie viel Tagen wird man mit dem Ausgraben fertig, wenn im Ganzen 2000 cub.' auszuheben sind. — Von einem Dreieck ist Seite $c = 25{,}0824$, die Summe der beiden anderen $a + b = s = 48{,}2356$; die Summe der auf letztere gefällten Höhen $2 + 2,_2 = : t = 30{,}5682$. Wie gross sind die Seiten und Winkel? Allgemein zu lösen und zu determiniren. — Eine gerade Pyramide von Eisen wiegt 9 Pfund, ihre Grundfläche ist ein Quadrat, dessen Inhalt in der Summe der Seitenflächen m mal enthalten ist. Wie gross sind die Kanten und Flächenwinkel und der Radius der umschriebenen Kugel? — Durch den Schnittpunkt zweier gegebenen Kreise eine Gerade so zu legen, dass die Differenz der entstehenden Sehnen einer gegebenen Länge gleich wird.

Vertheilung der Lectionen.

A. Sommer-Semester.

Lehrer.	I.	IIa.	IIb.	IIIa.	IIIb.	IVa.	IVb.	V.	VI.	Summa.
Kock Ordin. in I.	8 Latein 3 Griech.									11.
Schwarze	2 Relig. 3 Gesch. 2 Franz.	2 Relig. 3 Gesch. 2 Franz.	2 Relig. 2 Deutsch 2 Franz.							20.
Rasmus Ordin. in IIa.	3 Griech.	10 Latein. 2 Deutsch 3 Griech. (Dichter)	3 Griech. (Dichter)							21.
Peter Ordin. in IIb.	3 Deutsch		10 Latein 3 Griech. 3 Gesch.				3 Gesch.			22.
Freyer	4 Math. 2 Phys.	4 Math. 1 Phys.	4 Math. 1 Phys.			3 Math.	3 Math.			22.
Hartz Ordin. in IIIa.	2 Hebr.	2 Hebr. 3 Griech.		10 Latein 2 Deutsch 3 Gesch.						22.
Fittbogen Ordin. in IVa.					6 Griech. 2 Franz.	10 Latein 2 Relig. 2 Deutsch				22.
Kretschmer Ordin. in V.				3 Math. 2 Naturb.	3 Math. 2 Naturb.			10 Latein 2 Deutsch		22.
Arndt Ordin. in IIIb.				2 Relig.	2 Relig. 10 Latein 2 Deutsch 3 Gesch.			3 Relig.		22.
Leo beurlaubt.										
Seiffert Ordin. in IVb.				6 Griech. 2 Franz.			2 Relig. 10 Latein 2 Deutsch			22.
Genz Ordin. in VI.						2 Franz. 6 Griech.			10 Latein 2 Deutsch 2 Geogr.	22.
Meyer						3 Gesch.	6 Griech. 2 Franz.	3 Franz. 2 Geogr. 3 Rechn.	3 Relig.	22.
Schulz	2 Zeichnen					2 Zeichn.	2 Zeichn.	2 Zeichn. 3 Schreib. 2 Naturb.	2 Zeichn. 4 Rechn. 3 Schreib. 2 Naturb.	24. +4 Turnen.
Buchwald	2 Singen					2 Singen		2 Singen	2 Singen	8.

B. Winter-Semester.

Lehrer.	I.	IIa.	IIb.	O. III.	U. IIIa.	U. IIIb.	IVa.	IVb.	V.	VI.	Summa.
Kock Ordin. in I.	8 Latein. 2 Griech.	2 Latein.									12
Schwarze	2 Relig. 3 Gesch. 2 Franz.	2 Relig. 3 Gesch. 2 Franz.	2 Deutsch 2 Franz.								1[illegible]
Rasmus Ordin. in IIa.	4 Griech.	8 Latein. 2 Deutsch 2 Griech.	2 Latein. 2 Griech.								20
Peter Ordin. in IIb.	3 Deutsch		8 Latein. 4 Griech. 3 Gesch.				3 Gesch.				21
Hartz Ordin. in IIIa.	2 Hebr.	2 Hebr. (IIa. und IIb.) 4 Griech.		10 Latein. 3 Gesch.							21
Fittbogen Ordinarius in U. IIIb.						10 Latein. 6 Griech. 2 Relig.		2 Relig. 2 Deutsch			22
Kretschmer	4 Math. 2 Physik	4 Math. 1 Physik	4 Math. 1 Physik	2 Naturb.	3 Math. 2 Naturb.						23
Arndt Ordinarius in U. IIIa.					2 Relig. 10 Latein. 2 Franz.		6 Griech. 2 Franz.				22
Seiffert Ordin. in IVa.				6 Griech. 2 Franz.			2 Relig. 10 Latein. 2 Deutsch				22
Genz Ordin. in IVb.			2 Relig.	2 Relig. 2 Deutsch				10 Latein. 6 Griech.			22
Hille Ordin. in V.					6 Griech. 3 Gesch. 2 Deutsch				10 Latein. 2 Deutsch		23
Püschel resp. Juling				3 Math.		3 Math. 2 Naturb.	3 Math.	3 Math. 3 Gesch.	3 Rechn. 2 Geogr.		22
Sonntag Ordin. in VI.						3 Gesch. 2 Deutsch 2 Franz.				10 Latein. 2 Deutsch 3 Relig.	22
Meyer								2 Franz.	3 Franz.	4 Rechn.	9
Schulz	2 Zeichnen (I. bis U. IIIb.)						2 Zeichn.	2 Zeichn.	2 Zeichn. 2 Naturb. 3 Schreib. 3 Relig.	2 Zeichn. 2 Geogr. 3 Schreib. 2 Naturb.	25 +4 Tur-[illegible]
Buchwald	2 Singen (I. bis U. IIIb.)						2 Singen (IVa. und IVb.)		2 Singen	2 Singen	8

V. Lehrmittel.

1. Westermann'sche Bibliothek.

An Geschenken erhielt dieselbe:

a. Vom Königlichen Unterrichts-Ministerium:

Kunstdenkmäler des Erlauchten Hauses Hohenzollern von Stillfried-Alcantara, Band 2, Heft 6.

b. Vom Königlichen Provincial-Schul-Collegium:

Keplers wahrer Geburtsort, von Gruner, 1867. Berliner Blätter für Münz-, Siegel- und Wappenkunde von F. Schneider, Band 3, Heft 3, und Band 4, Heft 1. Archäologische Zeitung von Gerhard, Lief. 69 — 72, Jahrgang 1866. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg, Band 4. Codex diplomaticus Brandenburgensis von Riedel, Band 1 des Namen-Verzeichnisses, und Band 1 des chronologischen Registers.

c. Von der Königlichen Regierung zu Frankfurt a. O.:

Keplers wahrer Geburtsort, von Gruner, 1867.

d. Aus dem hiesigen historischen Lesezirkel:

Historische und politische Aufsätze von Heinrich von Treitschke, Band 1, 1865. Klein, Geschichte des Dramas Bd. I. u. II. Gervinus, Geschichte des 19. Jahrh. Bd. VII. Horn, Voltaire und die Markgräfin von Bayreuth. Beheim-Schwarzbach, Friedrich der Grosse. Stahr, Römische Kaiserfrauen. v. Sybel, Historische Zeitschrift. v. Bär, Reden. Marx, Erinnerungen, 2 Bde. Staatengeschichte der neuesten Zeit, Bd. IX. u. X.

e. Von der Hofbuchdruckerei von Trowitzsch u. Sohn.

Das Frankfurter patriotische Wochenblatt, Jahrgang 1867.

f. Aus dem Lesezirkel der Gymnasial-Lehrer:

Literarisches Centralblatt von Zarnke, 1867. Die Grenzboten, Jahrgang 1867. Rheinisches Museum, Jahrgang 1867.

g. Vom Verfasser:

Beiträge zur Märkischen Gelehrten-Geschichte von Dr. Eduard Rasmus, 1867.

Angekauft sind:

Neue Jahrbücher für Pädagogik und Philologie von Fleckeisen etc., Band 95 u. 96, Jahrg. 1867. Petermanns geographische Mittheilungen, Jahrgang 1867, nebst Ergänzungsheft, No. 21. Centralblatt für das preussische Unterrichtswesen von Stiehl, Jahrgang 1867. Journal für reine und angewandte Mathematik, begründet von A. L. Crelle, fortgesetzt von Borchardt, Band 67 und Band 68, Heft 1. Encyclopädie des gesammten Erziehungs- und Unterrichtswesens von Dr. H. A. Schmid, Heft 56 bis 62. Zeitschrift für das Gymnasialwesen, begründet von Mützell, Jahrgang 1867. Theologische Real-Encyclopädie von Herzog, Heft 209 — 214. Encyclopädie von Ersch und Gruber, Sect. I., Band 85. Das deutsche Kirchenlied von Philipp Wackernagel, Band 2. Fragmenta philosophorum Graecorum von Fr. Wilh. Mullach, Vol. II. Ciceronis opera. Ed. Orelli, Vol. 6, 7 und 8.

2. Poppo'sche Bibliothek.

Angekauft sind:

Dictionnaire grec-français et français-grec par Ch. D. Byzantius, Athènes 1867. Grimm's deutsches Wörterbuch, Band 5, Lief. 4—6 Römische Privat-Alterthümer von Marquardt, Theil 5, Band 1 u. 2. Curtius, griechische Geschichte, Band 3, zweite Auflage. Hesychii Alexandrini Lexicon, Vol. V., Fasc. I. u. II. Lexicon Graec. Latin. in libros Novi Testamenti auctore C. L. W. Grimm, Fasc. 4. Arndt, Geschichte der Jahre 1860 — 67, Band 1.

3. Schüler-Bibliothek.

Die Schüler-Bibliothek hat theils durch Anschaffung aus den etatsmässigen Mitteln, theils durch Geschenke, folgenden Zuwachs erhalten:

Herodot ed. Abicht, Vol. V. (A. 195). Lysias ed. Scheibe (A. 332). Thucydides ed. Classen Vol. I. (A. 650). Napoleon, Geschichte des Julius Cäsar, Bd. II. nebst Atlas (B. 47). Ciceronis Opera ed. Orelli, Vol. IV. (B. 65). Ciceros ausgew. Reden von Halm, Bd. 6 u. 7 (B. 120). Cicero, Laelius von Nauck (B. 169). Livius edid. Weissenborn, Vol. X. (B. 338). Ovid Metamorphosen von Haupt, Bd. 1 (B. 373). Roeder, Formenlehre der griechischen Sprache, 1867[1]) (C. 55). Ellendt-Seyffert, lateinische Grammatik, 1867[1]) (C. 121). Haacke, Aufgaben zum Uebersetzen ins Lateinische für Tertia 1867[1]) (C. 124). Lafontaine fables p. Walckenaer, 1862 (D. 248). Paul, les réfugiés français dans les états prussiens (D. 342). Pascal, pensées (D. 345). Kreyssig, Studien zur französischen Cultur- und Literaturgeschichte, 1865 (D. 563). Scheler, etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache (D. 691). W. Scott, Quentin Durward, deutsche Uebersetzung (E. 239). Schütz, Historical series — Ancient history (E. 476). Martin, Grammatik und Glossar zu der Nibelungen Not, 3 Exempl. (F. 67). Hartmann v. d. Aue. Erec, herausgegeben von Bech (F. 117). Reineke de Voss, herausgegeben von Lübben (F. 169). v. Eichendorf, Aus dem Leben eines Taugenichts (F. 444). Freytag, Soll und Haben, 2 Bde. (F. 483). Koehler, Herders Cid. (F. 802). P. Heyse, Meleager (F. 824). P. Heyse, Hans Lange (F. 826). Lessing, Minna von Barnhelm, von Tomaschek, 2 Exempl. (G. 32). Lessing, Emilia Galotti, 6 Exempl. (G. 33). Reuter, Dörchläuchting (G. 277). v. Wolzogen, Leben Schillers (G. 430). Schwab, Leben Schillers (G. 431). Tieck Phantasus, 3 Bde. (G. 570). W. Wackernagel, Geschichte des deutschen Hexameters (H. 85). Bibliothek der deutschen Classiker, Hildburghausen 1867, Bd. I., Romantiker (H. 135). Koberstein, Register zur Literaturgeschichte (H. 260). Hopf und Paulsiek, Letzter Theil, 4 Exempl. (J. 126). Bässler, Deutsche Heldensagen, 7 Hefte (J. 520). Cooper, Seegemälde für die Jugend, bearbeitet von Stein (J. 557). Daheim, Kriegsquartal 1866 (J. 558). de Foe, Robinson Crusoe, bearbeitet von Hüttner (J. 592). Hebel, Schatzkästlein des rheinischen Hausfreundes, 2 Exempl. (J. 616). Hoffmann, Columbus, Cortez, Pizarro (J. 630). Hoffmann, Belagerung von Colberg (J. 631). O. v. Horn, Scharnhorst (No. 28), Washington (No. 29) (J. 640). Masius, Knaben-Lust und Lehre 1865 (J. 701). Osterwald, Griechische Sagen (J. 724). Spamer, Welt der Jugend, Heft 7—12 (J. 797). Steinkopf, Jugend- und Volksbibliothek, 1. Wild, Criminalgeschichte, 2. Seebilder (J. 803). Trewendt, Jugendbibliothek (Schiller, die Tartaren in Schlesien) (J. 820). Wagner, Hausschatz für die deutsche Jugend 1866 (J. 837). Würdig, Dragoner und Kurfürst (J. 853). Reichenbach, die Pflanzen im Dienst der Menschheit, 1. Tabak, 2. Weizen, 3. Kaffeebaum (L. 458). v. Klöden, Lehrbuch der Geographie 1867[1]) (M. 179). Brandes, Ausflug nach Spanien (M. 908). Livingstone, Neue Missionsreise, 1866. 2 Bde. (N. 37). Etzel und Wagner, Reise in Sibirien (N. 283). Die Franklin-Expedition, Leipzig, Spamer (N. 466). Kiepert, Zehn Karten zur alten Geschichte[2]) (N. 840). Pütz. Characteristiken, vierter Band, Geschichte der letzten 50 Jahre (O. 96, 4). v. Raumer, Historisches Taschenbuch, 1864, 1865 (O. 175, 35 u. 36). Peter, Geschichte Roms, zweite Auflage, Band I. u. II. (O. 561). Merivale, Geschichte der Römer, Bd. I., aus dem Engl. (O. 667). Dahn, Die Könige der Germanen, Bd. 3 u. 4 (O. 820). Beitzke, Geschichte des Jahres 1815, 2 Bde. (O. 876). Böhmer Regesten, 1. der Karolinger, 2. der deutschen Könige und Kaiser von 911—1313 (P. 9). Grimm, Deutsche Sagen, 2 Bde. (P. 111). Prutz, Heinrich der Löwe, 1865 (P. 197). Die heil. Elisabeth, Landgräfin von Thüringen, von Storch, mit Illustrationen von v. Schwind (P. 204). Droysen, Geschichte der preuss. Politik, III. 3 (P. 410, 6). Pertz, Leben des Feldmarschall Graf v. Gneisenau, 2 Bde. (P. 663). Graf Baudissin, Schleswig-Holstein, Kriegs- und Friedensbilder aus dem Jahre 1864 (P. 689). Fontane, Krieg in Schleswig-Holstein, 1864 (P. 690). Hozier, Der Feldzug in Böhmen, 1866 (P. 698). Krohn, Die letzten Lebensjahre Ludwigs XIV., 1865 (R. 80). Hesekiel, Geschichte der Marie Antoinette u. s. w.

[1]) Geschenk der Weidmann'schen Verlags-Buchhandlung.
[2]) Geschenk der Reimerschen Buchhandlung.

(P. 105). Ranke, Englische Geschichte, Bd. 5 (R. 355, 5). Gregorovius, Geschichte Roms im M.-Alter, Bd. 5 (R. 520). Herrmann, Geschichte Russlands, Ergänzungsband (R. 668). Havemann, Das Leben des Don Juan d'Austria, 1865 (R. 781). Prescott, Eroberung von Mexiko, 2 Bde. (R. 817). Prescott, Eroberung von Peru, 2 Bde. (R. 821). Washington's Leben von Spark, übers. von Raumer, 2 Bde. (R. 839). Abraham Lincoln, von Max Lange (R. 846). Stoll, 1. Die Helden Griechenlands, 2. Die Helden Roms (S. 80, 1, 2). Mürdter, Deutsche Kaiserbilder, Bd. 3 (S. 405). Gesenius, hebräisches Wörterbuch zum alten Testament (T. 25). Biblia hebraica ed. Hahn (T. 28). Piper, evangelisches Jahrbuch, 1867 (T. 280). Bässler, Auswahl altchristl. Lieder (T. 344). Bässler, Evangelische Liederfreude (T. 345). Ueberweg, Geschichte der Philosophie, Bd. 1, Das Alterthum (W. 93).

4. Physikalischer Apparat.

Neu angeschafft wurden: Stroboskopische Scheiben. Eine Mariottesche Röhre. Modell einer Saug- und Druckpumpe mit Heronsball. Ein gangbares Dampfmaschinen-Modell. Eine thermoelektrische Säule. Eine silberne Schale. Ein Lesliescher Würfel.

VI. Chronik der Anstalt.

Am 25. Mai v. J. beehrte der Dirigent des Königl. Provincial-Schulcollegiums, Geh. Regierungs-Rath Reichenau, die Anstalt mit einem Besuche und wohnte dem Unterricht in zwei Klassen bei.

Am 3. Juni fiel wegen der Rückkehr des Leib-Regiments aus Sachsen ein Theil des Vormittagsunterrichts aus.

Am 3. Juli, dem Tage von Königgrätz, wurde eine Erinnerungsfeier veranstaltet. Der Prorector Schwarze hielt die Festrede.

Für den 7. September war eine allgemeine Turnfahrt nach dem Boossener Walde und Falkenhagen beabsichtigt; dieselbe konnte wegen ungünstigen Wetters nicht stattfinden.

Am 16. September wurde die mündliche Prüfung der Abiturienten des Michaelistermins unter dem Vorsitz des Königl. Provincial-Schulraths Dr. Klix abgehalten. Alle vier Geprüften erhielten das Zeugniss der Reife.

Am 29. October fiel wegen der Urwahlen zum Hause der Abgeordneten der Unterricht in allen Klassen aus.

Am 13. Januar fand in der Aula zu Ehren eines früheren Schülers und Alumnus des Gymnasiums, des am 10. Juli 1866 bei Hammelburg im Kampfe gegen die Baiern gefallenen Lieutenants im 32. Infanterie-Regiment Fedor von Bosse, eine Gedächtnissfeier statt. Die Schüler der mittleren und oberen Klassen hatten zum Andenken an denselben eine mit entsprechender Inschrift versehene Marmortafel gestiftet, welche bei dieser Gelegenheit eingeweiht wurde. Der Primaner Warnecke hielt die Festrede, an die sich einige Worte des Unterzeichneten anschlossen. Die Gedenktafel ist vom hiesigen Steinmetzmeister Zorn gefertigt, der uns nicht nur durch die wohlgelungene Ausführung derselben, sondern auch durch einen erheblichen Kostennachlass verpflichtet hat.

Am 24. Februar veranstaltete die Schule in der Aula eine musikalisch-declamatorische Abendunterhaltung, welche die Herren Curatoren und zahlreiche Angehörige unserer Schüler mit ihrer Gegenwart beehrten. Der Reinertrag derselben (39 Thlr. 5 Sgr.) wird zur Vermehrung der Schülerunterstützungsbibliothek verwendet werden.

Am 14. März erfreute der Provincial-Schulrath Dr. Klix die Anstalt mit einem Besuche und wohnte in den Vormittagsstunden dem Unterrichte mehrerer Klassen bei.

Am 20. März fand die mündliche Prüfung der Abiturienten des Ostertermins unter dem Vorsitz des Regierungs-, Consistorial- und Schulraths Reichhelm als Königl. Commissarius statt.

Der Geburtstag Sr. Majestät wurde in üblicher Weise durch Gesang, Declamation und eine vom Oberlehrer Dr. Rasmus gehaltene Festrede gefeiert.

VII. Oeffentliche Prüfung.

Freitag den 8. April

Vormittags 8 Uhr.

Prima:	Religion, Schwarze.
	Griechisch, Rasmus.
Obersecunda:	Lateinisch, Rasmus.
	Griechisch, Hartz.
Untersecunda:	Geschichte, Peter.
	Mathematik, Kretschmer.
Obertertia:	Lateinisch, Hartz.
	Griechisch, Seiffert.
Untertertia A.:	Lateinisch, Arndt.
	Mathematik, Kretschmer.
Untertertia B.:	Griechisch, Fittbogen.
	Geschichte, Sonntag.
	Gesang.

Deutsche Rede des Abiturienten Warnecke.
Lateinische Rede des Abiturienten Schiele.
Entlassung der Abiturienten durch den Director.
Gesang.

Nachmittags $2^1/_2$ Uhr.

Quarta A.:	Lateinisch, Seiffert.
	Geschichte, Peter.
Quarta B.:	Griechisch, Genz.
	Französisch, Meyer.
Quinta:	Lateinisch, Hille.
	Naturbeschreibung, Schulz.
Sexta:	Geographie, Schulz.
	Religion, Sonntag.

VIII. Bekanntmachung.

Das neue Schuljahr beginnt Montag, den 20. April, Morgens 8 Uhr. Die Prüfung und Aufnahme neuer Schüler für das Gymnasium und die Vorschule findet Sonnabend, den 18. April, von 9 Uhr Vormittags ab im Hörsaale der Anstalt statt. Schüler, welche schon andere Schulen besucht haben, müssen ein Abgangszeugniss vorlegen.

Dr. Karl Kock.